

חדשנות כמנוע לפיתוח אזורי: חיזוק והרחבת הסכמי אברהם בתחומי המים, המזון והבריאות

נובמבר 2025

נועה לזימי

קרדיט: noamgalai

טקס חתימת הסכמי אברהם בבית הלבן

 KONRAD
ADENAUER
STIFTUNG

מישגב • MISGAV

המכון לביטחון לאומי ולאסטרטגיה ציונית
THE INSTITUTE FOR NATIONAL SECURITY & ZIONIST STRATEGY

מכתב ממכון משגב לביטחון לאומי וקרן קונרד-אדנאואר

הסכמי אברהם פתחו פתח לשיתופי פעולה חסרי תקדים בין ישראל לשכנותיה, בתחומים מרכזיים החיוניים לשגשוג ולפיתוח בר-קיימא במזרח התיכון ומעבר לו. שלושה תחומים בולטים, שבהם הפוטנציאל לשיתוף פעולה הוא משמעותי במיוחד, הם מים, ביטחון תזונתי ובריאות. מאז חתימת הסכמי אברהם בשנת 2020, הושקו מיזמים משותפים רבים בתחומים אלו, אולם רובם עדיין מצויים בשלבים מוקדמים, והאפשרויות להרחיב ולהעמיק אותם רבות מאוד.

האיחוד האירופי וגרמניה מחויבים באופן עמוק ליעדי הפיתוח בר-קיימא (SDGs), כחלק מאג'נדה 2030 לפיתוח בר-קיימא של האו"ם, כולל היעדים הקשורים לבריאות ולרווחה, מים נקיים ותברואה, מיגור הרעב, צריכה אחראית והתמודדות עם שינויי האקלים. במקביל, האיחוד וגרמניה מחויבים גם להעמקת האינטגרציה האזורית במזרח התיכון ולקידום שלום בר-קיימא באזור – יעדים המשתלבים ומחזקים זה את זה. כך למשל, במסמך הפעולה שפרסם האיחוד האירופי בנובמבר 2023 לשיתוף פעולה אזורי עם ישראל במטרה לקדם את הסכמי אברהם, צוין כי התוכנית תסייע בהשגת חלק מיעדי הפיתוח בר-קיימא באמצעות חיזוק התמיכה הציבורית והפוליטית בשיתוף פעולה אזורי, בהגברת היציבות ובקידום שלום ופיוס ערבי-ישראלי, וכן באמצעות התמודדות עם אתגרים אזוריים משותפים – ובהם הסתגלות לשינויי אקלים, ניהול מים וביטחון תזונתי.

על רקע המטרות המשותפות האלו, מכון משגב לביטחון לאומי וקרן קונרד-אדנאואר בישראל שמחים להגיש מחקר משותף זה הבוחן את ההזדמנויות להעמקת שיתופי פעולה חדשניים בין ישראל לבין מדינות הסכמי אברהם הקיימות והפוטנציאליות, בתחומי המים, המזון והבריאות. המחקר מציג הישגים קיימים, מצביע על חסמים ופערות, ומציע צעדים ומדיניות שיאפשרו למצות את הפוטנציאל הגלום בשיתופי פעולה אלה. בנוסף, המחקר כולל המלצות מעשיות לגבי האופן שבו גרמניה והאיחוד האירופי יכולים לתרום באופן פעיל לקידום יוזמות משותפות ולתמוך בהן, לטובת כלל הצדדים – גם לנוכח האתגרים שיצר העימות הנוכחי.

אנו מקווים כי מסמך זה ישמש כלי מועיל למקבלי החלטות, יזמים, חוקרים, ארגוני החברה האזרחית ואחרים המבקשים לקדם שיתופי פעולה מעשיים בתחומים חיוניים אלה. אף שהמתיחות האזורית הגוברת מאז מתקפת חמאס ב-7 באוקטובר 2023 הקשתה על קידום תהליכים, הצורך בהעמקת היציבות, השלום והשגשוג גדול מתמיד. שותפויות בתחומים הנוגעים לחיי היום-יום של תושבי האזור כולו יכולות להניח תשתית לעתיד של דיאלוג, חדשנות משותפת ושלום חם.

ד"ר מיכאל רימן

מנכ"ל קרן קונרד-אדנאואר ישראל

אשר פרדמן

מנכ"ל מכון משגב לביטחון לאומי

4	עיקרי הדברים
6	מבוא
8	איחוד האמירויות
8	מים
10	מזון
12	בריאות
14	מרוקו
14	מים
16	מזון
17	בריאות
19	בחריין
19	מים
21	מזון
22	בריאות
24	סודן
27	ערב הסעודית
27	מים
28	מזון
30	בריאות
	גרמניה:
33	שותפה מובילה בפיתוח בר-קיימא ובקידום אינטגרציה אזורית
33	מים
34	מזון
34	בריאות
35	גרמניה והאיחוד האירופי: חזון לאינטגרציה אזורית מתחדשת
37	סיכום והמלצות
38	התאמה בין חדשנות ישראלית לצרכים מקומיים וליעדי הפיתוח בר-הקיימא (SDGs)
41	קידום השתלבות במיזמים לאומיים על בסיס מודל ה-PPP
43	הקמת מנגנון תמיכה פיננסי לפעילות עסקית בשוקי המזרח התיכון
44	תוכנית אסטרטגית רב-שנתית להשקעה בפיתוח בינלאומי

תחומי המים, המזון והבריאות מזמנים הזדמנויות אסטרטגיות לשיתוף פעולה אזורי בין ישראל לבין מדינות הסכמי אברהם (איחוד האמירויות, בחריין, מרוקו וסודן) ומועמדות פוטנציאליות, לרבות ערב הסעודית. לצד צורכי ההגנה והביטחון שעומדים בראש סדר העדיפויות, מדינות האזור מייחסות חשיבות גוברת למתן מענה לאתגרי עומק בתחומי המים, ביטחון המזון ושיפור מערכת הבריאות הציבורית – כחלק בלתי נפרד מתוכניות הפיתוח הלאומיות שלהן:

- בתחום **המים**, מדינות האזור מתמודדות עם ניצול יתר של מקורות מים מתוקים, מחסור במחזור, ונגישות חלקית למים נקיים. ישראל מציעה פתרונות מוכחים בהתכלה, במחזור שפכים, בניהול חכם של מים ובטכנולוגיות חיצוי מבוססות דאטה.
- בתחום **המזון**, קיימת תלות גבוהה בייבוא לצד רצון לחזק ייצור מקומי בר-קיימא. ישראל מביאה עימה ידע ייחודי בחקלאות מדברית, בהשקיה מדויקת, בטכנולוגיות גידול מתקדמות ובפתרונות פוד-טק.
- בתחום **הבריאות**, שיעורי תחלואה גבוהים יחסית, פערים בנגישות לרפואה בפריפריה, וצורך גובר בפתרונות מותאמים אישית מייצרים הזדמנויות רבות לישראל, המובילה בחדשנות בתחומים כמו רפואה דיגיטלית, רפואה מרחוק, ניתוח דאטה גנטי וביואינפורמטיקה.

בכוחו של שיתוף פעולה מכוון-מטרה בתחומים אלו, המתואם עם הצרכים והחזון הלאומי של מדינות היעד, לבסס נוכחות אזורית מתמשכת לישראל, ולהעמיק את השותפויות על בסיס ערכים של יציבות, קיימות וחדשנות. לנוכח הפוטנציאל הגלום בכך, המסמך ממליץ על מדיניות הנשענת על ארבעה עקרונות מנחים עיקריים:

- **התאמת פתרונות ישראליים לצרכים המקומיים:** התאמת טכנולוגיות ושירותים חדשניים ישראליים לתוכניות ממשלתיות וליעדי ה-SDGs במדינות הסכמי אברהם, על ידי יצירת שותפויות עם גופים ממשלתיים ופרטיים מקומיים.
- **קידום השתלבות במיזמים לאומיים במודל שותפות ציבורית-פרטית (PPP):** עידוד חברות ישראליות להשתלב בפרויקטים לאומיים רחבי-היקף במזרח התיכון, בהובלת קרנות ריבניות, באמצעות הקמת שלוחות מקומיות להפחתת חסמים משפטיים ורגולטוריים.
- **הקמת מנגנון תמיכה פיננסי ייעודי:** יצירת מערך ערבויות מדינה וביטוח סיכונים לפעילות עסקית ישראלית במדינות הסכמי אברהם, בדגש על שווקים כמו ערב הסעודית והאמירויות, לצורך התמודדות עם קשיים במימון פרויקטים.
- **גיבוש תוכנית אסטרטגית רב-שנתית לפיתוח בינלאומי:** הוספת נדבך הומינטרי לגישה המסחרית בדמות מיזמים משותפים של ישראל עם מדינות הסכמי אברהם במדינות מתפתחות, לצורך קידום יציבות אזורית, השפעה הומינטרית וביסוס מעמדה של ישראל כשותפה אחראית.

תפקיד מרכזי בתמיכה ובבניית התהליך הזה יכולה למלא גרמניה, המדינה האירופית המובילה בקידום יעדי הפיתוח בר-הקיימא ותומכת מובהקת באינטגרציה אזורית במזה"ת, יחד עם האיחוד האירופי, שכבר גיבש שותפות אסטרטגית עם מדינות המפרץ. שותפות משולשת הכוללת את ישראל, מדינות המפרץ וגרמניה/האיחוד האירופי יכולה להפוך למנוע משמעותי לקידום יציבות, חדשנות ופיתוח בר-קיימא באזור.

קרדיט: Orest lyzhechka

מערכת השקייה בטפטוף

מאז החתימה על הסכמי אברהם באוגוסט 2020 הלכו הקשרים בין ישראל והמדינות החתומות והעמיקו בשלל תחומים. שיתוף הפעולה בא לידי ביטוי בפורומים ובמפגשי פסגה פורצי דרך דוגמת "פורום הנגב", ביקורים דיפלומטיים בדרגים גבוהים, ויוזמות משותפות שהפגישו בין משקיעים, מומחים, ואקדמאים מכלל האזור.¹ הקשרים הכלכליים הגיעו לגבהים חדשים, כאשר סך הסחר השנתי בין המדינות גדל בעקביות מ-633 מיליון דולר ב-2020 עד כ-4 מיליארד דולר ב-2023.²

על אף המתחים הגאופוליטיים שנגרמו על ידי מתקפת הטרור של חמאס ב-7 באוקטובר והלחימה ברצועת עזה, הסכמי אברהם נותרו יציבים. למעשה, בעוד שהסחר הכללי של ישראל ברבעון הרביעי של 2023 ירד ב-18% בהשוואה לשנה הקודמת, הסחר עם המדינות החתומות על הסכמי אברהם ירד בשיעור מתון בהרבה – כ-4%.³ גם בשנת 2024 נמשכה מגמת ההתאוששות, עם התחזקות שיתופי הפעולה הכלכליים והתרחבות הקשרים בתחומים רבים. על פי ניתוח של המכון להסכמי אברהם, בשנה זו הגיע הסחר בין ישראל לאיחוד האמירויות ל-3.24 מיליארד דולר – עלייה של 10% לעומת 2023; הסחר עם בחריין זינק ב-843% והגיע ל-108.5 מיליון דולר, ואילו הסחר עם מרוקו צמח ב-40% והגיע ל-109.9 מיליון דולר.⁴

מכילוח הייצוא הישראלי על פי סקטורים עולה כי התחום הביטחוני הוא נתח הארי בהתקשרויות הכלכליות עם מדינות הסכמי אברהם, בדגש על טילים, מל"טים ומערכות הגנה אוויריות. בשנת 2024 הגיע הייצוא הביטחוני למדינות הסכמי אברהם לסכום של כ-1.8 מיליארד דולר, כ-12% מסך הייצוא הביטחוני של ישראל באותה שנה.⁵ לשם השוואה, היקף ייצוא הסחורות האזרחיות עמד על כ-600 מיליון דולר בשנה זו (לא כולל שירותים).⁶ אם כן, ניתן לראות כי הייצוא הביטחוני הוא מנוע כלכלי מרכזי במגוון ההסכמים האזוריים, בעוד שסקטורים אזרחיים נמצאים בעמדה משנית מבחינת גודל ועומק הפעילות.

העדפת התעשיות הביטחוניות על פני סחורות ושירותים בתחומים אזרחיים הינה מובנת בשל הערך האסטרטגי המידי שיש לטכנולוגיות ביטחוניות מתקדמות להציע למדינות המפרץ, בייחוד לנוכח האיום האיראני. ברם, לצד החשיבות של שיתוף פעולה ביטחוני עם מדינות האזור, נראה כי ישראל עדיין רחוקה ממימוש הפוטנציאל בתחומים אזרחיים חיוניים כולל המים, המזון והבריאות. החדשנות הישראלית בתחומים אלה מציעה פתרונות מעשיים ויעילים, הנשענים על ניסיונה המצטבר של ישראל כמדינה בעלת אקלים ים-תיכוני ואתגרים דמוגרפיים, אשר כלכלתה עברה כברת דרך, מכלכלה מבוססת משאבים לכלכלה מבוססת ידע. משכך, מוטב לישראל לשקול הגברת ההשקעה והעידוד של ייצוא אזרחי למדינות

1 Grossman, M. (2024, September 11). As the Israel-Hamas war continues, the Abraham Accords quietly turns four. Atlantic Council. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/abraham-accords-anniversary-gaza>

2 Abraham Accords Peace Institute. (2024). Annual Report 2023: Executive Summary. <https://www.aapeaceinstitute.org/assets/uploads/docs/Annual-Report-2023-Executive-Summary.pdf>

3 Ibid.

4 Abraham Accords Peace Institute [@Peace_Accords]. (2024, March 26). [Tweet]. X. https://x.com/Peace_Accords/status/1896595363936526509

5 Greenberg, T. (2025, June 5). Israel announces defense export record: \$15 billion in 2024. Defense News. <https://www.defensenews.com/global/mideast-africa/2025/06/05/israel-announces-defense-export-record-15-billion-in-2024/>

6 Israel's Central Bureau of Statistics: Table D 1. - Trade Countries - Imports and Exports: https://www.cbs.gov.il/he/mediarelease/DocLib/2025/156/16_25_156t1.pdf

האזור, תוך התמקדות במענה למחסור במים, שיפור הביטחון התזונתי, והרחבת הגישה לשירותי בריאות מתקדמים.

יתר על כן, השקעה בתחומים אזוריים יכולה לשמש כגשר משמעותי לנורמליזציה עמוקה ורחבה עם הציבור והסקטור העסקי במדינות המפרץ, בניגוד לייצוא הביטחוני שנותר לרוב מאחורי הקלעים. זהו גם מנוף לחדירה לשווקים של מדינות נוספות באזור, כולל כאלה שעדיין אינן מקיימות יחסים רשמיים עם ישראל, תוך גריפת רווח דיפלומטי ותדמיתי.

נייר זה מציג סקירה מקיפה של הצרכים והאתגרים העומדים בפני מדינות הסכמי אברהם ובפני ערב הסעודית בתחומי המים, המזון והבריאות. עוד כוללת הסקירה צעדי מדיניות מרכזיים ותוכניות ממשלתיות לאור החזון והאסטרטגיה הלאומית של מדינות הסכמי אברהם, וניתוח של ביצועיהן על סמך מדדים נבחרים מתוך יעדי הפיתוח בר-הקיימא של האו"ם (SDGs). על בסיס ניתוח זה, הנייר שואף להעריך את הפוטנציאל הגלום בחדשנות הישראלית בתחומים אלו, ולבחון כיצד ניתן למנף אותה לצורך העמקת שיתופי פעולה – הן במישור הביטחוני והן במסגרת יוזמות מולטילטרליות – לטובת חיזוק והרחבת הסכמי אברהם.

ראוי לציין כי מאז ה-7 באוקטובר הוקפאו פרויקטים ושיתופי פעולה רבים – בעיקר ברמה הממשלתית (G2G) אך גם במישור העסקי – בשל החשש מפני שיתוף פעולה גלוי עם גורמים ישראליים. לנוכח זאת, ההמלצות נועדו ליישום בראש ובראשונה בשלב שיבוא לאחר ירידת המתיחות הפוליטית בעקבות ה-7 באוקטובר והמלחמה הרב-זירתית שפרצה בעקבותיו. יחד עם זאת, חלק מההמלצות רלוונטיות כבר בתקופה של מתיחות גבוהה, וממוקדות ביצירת תשתית מקצועית, מוסדית ואסטרטגית שתאפשר תגובה מהירה ומקסום ההזדמנויות שתנבענה משינוי אפשרי בזירה המדינית.

מים

צרכים ואתגרים

איחוד האמירויות היא אחת המדינות הצחיחות ביותר בעולם; היא סובלת ממחסור במשאבי מים טבעיים, ומכמות משקעים שנתיים ממוצעת של כ-100 מ"מ בלבד.⁷ הביקוש למים נמצא בעלייה מתמדת, בין היתר בשל הגידול באוכלוסייה – שהכפילה את עצמה מאז 2007⁸ – וכן בשל התרחבות הפעילות הכלכלית והחקלאית. בדו"ח של המכון למשאבי העולם (World Resources Institute), שפורסם באוגוסט 2023, איחוד האמירויות מסווגת כמדינה הסובלת ממצוקת מים קיצונית ("extremely-high").⁹

מי התהום הם אחד ממשאבי הטבע המרכזיים של אבו דאבי. הם מהווים כ-60% מכלל צריכת המים באמירות ומשמשים בעיקר להשקיית גידולים חקלאיים, וכן להשקיית יערות ופארקים.¹⁰ בשל זמינות נמוכה של מים תת-קרקעיים, איחוד האמירויות תלויה במקורות מים אחרים כמו מי ים מותפלים וגשמים הנוצרים באמצעות זריעת עננים.¹¹ רוב המים השפירים במדינה (כ-40% מהדרישה הכוללת) מגיעים מ-70 מתקני התפלה, המהווים כ-14% מהייצור העולמי של מים מותפלים.¹²

קרדיט: Aleksandra Tokarz

תחנת כוח והתפלה בדובאי

- 7 The Official Portal of the UAE Government. Clean water and sanitation. <https://u.ae/en/about-the-uae/leaving-no-one-behind/6cleanwaterandsanitation>
- 8 Worldometer. (n.d.). United Arab Emirates population. <https://www.worldometers.info/world-population/united-arab-emirates-population>
- 9 סיווג זה ניתן כאשר מדינות צורכות יותר מ-80% מהמשאבים המתחדשים שלהן להשקיה, גידול בעלי חיים, תעשייה ושימושים ביתיים: <https://www.wri.org/insights/highest-water-stressed-countries>
- 10 Emirates News Agency – WAM. (2023, February 22). Environment Agency – Abu Dhabi issues general policy for managing, protecting groundwater. <https://www.wam.ae/en/details/1395303131654>
- 11 The Official Portal of the UAE Government. Clean water and sanitation. <https://u.ae/en/about-the-uae/leaving-no-one-behind/6cleanwaterandsanitation>
- 12 The Official Portal of the UAE Government. Water Security Strategy 2036. <https://u.ae/en/information-and-services/environment-and-energy/water-and-energy/water>

ביצועים בהשוואה ליעדי "מים נקיים ותברואה" כפי שהוגדרו ב-SDG6:¹³

יעד	ביצועים	סטטוס
אחוז האוכלוסייה המשתמש (לכל הפחות) בשירותי מים בסיסיים	100 [2022]	✓ היעד הושג, במגמת שימור
אחוז האוכלוסייה המשתמש (לכל הפחות) בשירותי תברואה בסיסיים	99.1 [2022]	✓ היעד הושג, אין שינוי
אחוז המים המתוקים שנצרכים מתוך סך המים המתחדשים הזמינים	1,533.3 [2021]	☒ קשיים בהשגת היעד, אין שינוי
אחוז השפכים מעשי ידי אדם העוברים טיפול	92.1 [2020]	✓ היעד הושג, אין מידע זמין באשר להתקדמות
צריכת מים נדירים המגולמת בייבוא (מ"ק מים לנפש)	5,513.8 [2024]	☒ קשיים בהשגת היעד, במגמת שיפור

מדיניות

בספטמבר 2017 הכריז משרד האנרגיה האמירתי על "אסטרטגיית ביטחון המים לשנת 2036" שמטרתה להבטיח גישה בת-קיימא למים, הן בתנאים רגילים והן במצבי חירום, בהתאם לסטנדרטים של ארגון הבריאות העולמי ולחזון איחוד האמירויות לשגשוג וקיימות.¹⁴ מטרת האסטרטגיה כוללת את הפחתת הביקוש הכולל למשאבי מים ב-21%, העלאת מדד כריון המים, שיפור יכולת אחסון המים במדינה, והגדלת השימוש החוזר במים לשיעור של 95%. על פי גורמים רשמיים, יישומה צפוי לחסוך 74 מיליארד AED ולהפחית 100 מיליון טון של פליטת פחמן דו-חמצני (תוצר לוואי של תהליכי התפלה).¹⁵

בנוסף למאמצים להגברת הגשמים, איחוד האמירויות משקיעה רבות בפרויקטים לאגירת מי גשמים והזרמתם למאגרי המים התת-קרקעיים.¹⁶ לשם כך, המדינה בנתה למעלה מ-130 סכרים בעלי יכולת אחסון כוללת של 120 מיליון מטרים מעוקבים של מים.¹⁷ הסכרים תורמים להגנה מכני שיטפונות ומשכרים את איכות וכמות המים באקוויפר על ידי הגברת שיעורי ההזנה של מי התהום.

איחוד האמירויות תומכת במאמץ הגלובלי לספק מים שפירים באמצעות שיתוף פעולה עם מדינות מתפתחות במגוון תחומים כגון התפלה, טכנולוגיות מים יעילות ומחזור. "יוזמת המים של מוחמד בן זאיד" פועלת לטפל במחסור במים על ידי העלאת המודעות הציבורית לנושא, הגברת שיתוף הפעולה הבינלאומי, וחדשנות טכנולוגית.¹⁸ כמו כן, סוכנות הסיוע Sujia קידמה יותר מ-1,000 פרויקטים לשיפור

13 Sachs, J.D., Lafortune, G., Fuller, G. (2024). SDG Dashboards and Trends: United Arab Emirates. <https://dashboards.sdgindex.org/static/profiles/pdfs/SDR-2025-united-arab-emirates.pdf>

14 Emirates News Agency - WAM. (2017, September 27). Ministry of Energy unveils UAE Water Security Strategy 2036. <https://www.wam.ae/en/details/1395302634953>

15 Ibid.

16 The Official Portal of the UAE Government. Clean water and sanitation. <https://u.ae/en/about-the-uae/leaving-no-one-behind/6cleanwaterandsanitation>

17 Ibid.

18 The Mohamed bin Zayed Water Initiative: <https://www.mohamedbinzayedwi.ae>

הנגישות למים נקיים בעשרות מדינות, החל מהקמת תחנות לטיהור מים ורשתות הפצה לאזורים כפריים, בניית בארות, התקנת מערכות קירור וחימום מים, ושיפור תשתיות.¹⁹

מזון

צרכים ואתגרים

הצטמצמות מקורות המים המתוקים, עלייה בטמפרטורות והמדבור של הקרקע הם חלק מהגורמים הטבעיים המרכזיים המאיימים על הביטחון התזונתי באיחוד האמירויות, הנדרשת להזין אוכלוסייה המונה, נכון להיום, כ-11 מיליון תושבים.²⁰ נכון ל-2022, רק כ-0.7% משטח הקרקע במדינה ראוי לעיבוד חקלאי,²¹ והאקלים המדברי הצחיח, המאופיין בטמפרטורות גבוהות ובמשאבי מים מוגבלים, מציב קשיים ניכרים בפני גידול מגוון רחב של פירות וירקות ודגנים שונים.

כמו כן, כ-90% מהמזון באיחוד מיובא, והמדינה חשופה במיוחד לשיבוש בשרשראות אספקה.²² בתחילת 2022 גרם הסכסוך בין רוסיה לאוקראינה, שמייצרות יחד כ-30% מהיצוא העולמי של חיטה ו-19% מיצוא התירס, לזינוק של כמעט 60% במחירי החיטה.²³ אף על פי שהמחירים התמתנו בהמשך, הנסיבות הללו הדגישו את הצורך של המדינה בגיוון מקורות הייבוא ובפיתוח רזרבות מזון.

ביצועים בהשוואה ליעדי "אפס רעב" נבחרים כפי שהוגדרו ב-SDG2:²⁴

יעד	ביצועים	סטטוס
שכיחות תת-תזונה (באחוזים)	2.5 [2021]	✓ היעד הושג, במגמת שימור
רמת יציבות מערכת המזון ומחזורי האספקה (הטוב ביותר – 2, הגרוע ביותר – 3)	2.2 [2021]	☒ השגה חלקית של היעד, מגמת שיפור מתון
תפוקת דגנים (טון שנקטף לדונם של אדמה)	23.6 [2022]	✓ היעד הושג, במגמת שימור

19 UAE Water Aid: <https://www.sugia.ae/our-solutions>

20 The Official Portal of the UAE Government. Food Security. <https://u.ae/en/information-and-services/environment-and-energy/food-security>

21 The Global Economy. (2022). United Arab Emirates: Arable land, percent of land area. <https://u.ae/en/information-and-services/environment-and-energy/food-security>

22 Fathallah, H. (2024, August 22). Ensuring the UAE's food security in an unstable region. Atlantic Council. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/uae-food-security>

23 Ibid.

24 Sachs, J.D., Lafortune, G., Fuller, G. (2024). SDG Dashboards and Trends: United Arab Emirates. <https://dashboards.sdgindex.org/static/profiles/pdfs/SDR-2025-united-arab-emirates.pdf>

מדיניות

על מנת להתמודד עם אתגרי הביטחון התזונתי השיקה איחוד האמירויות את "אסטרטגיית הביטחון התזונתי הלאומית 2051". האסטרטגיה כוללת 38 יוזמות קצרות וארוכות טווח שנועדו להקל על סחר גלובלי במזון, גיוון מקורות הייבוא, ואיתור תוכניות אספקה חלופיות לקטגוריות המזון העיקריות.²⁵

השותפות עם המגזר הפרטי ממלאת תפקיד מרכזי ביישום מדיניות הביטחון התזונתי של אבו-דאבי.²⁶ כך, למשל, בהתאם לאסטרטגיה הלאומית לגיוון מקורות המזון והפחתת התלות בייבוא, החברה החקלאית, Al-Dahra, משקיעה בקרקעות חקלאיות בחו"ל ומתמקדת במוצרים חיוניים כמו אורז, קמח ומזון לבעלי חיים. חברה אמירתית בולטת נוספת היא Elite Agro שפועלת להגביר את הייצור המקומי של פירות וירקות באמצעות שימוש בטכניקות חקלאות מתקדמות, כולל הידרופוניקה וחקלאות אנכית.²⁷

בנוסף, ביולי 2022 נפתח מתקן החקלאות האנכית הגדול בעולם בסמוך לנמל התעופה אל-מקטום בדובאי. את המיזם הובילו Emirates Flight Catering (EKFC) בשיתוף עם חברת Crop One Holdings מארצות הברית, והושקעו בו 40 מיליון דולר.²⁸ החווה מסוגלת לייצר יותר מ-900 טון ירקות עליים בשנה, תוך שימוש ב-95% פחות מים בהשוואה לחקלאות מסורתית, מה שהופך אותה לאידיאלית לתנאי המדבר של המדינה.²⁹

איחוד האמירויות נקטה צעדים משמעותיים לקידום ביטחון תזונתי גם בזירה הגלובלית. ב-2021, במסגרת ועידת האו"ם לשינויי אקלים (COP26), השיקה אבו-דאבי בשיתוף עם וושינגטון את "יוזמת החדשנות החקלאית למען האקלים" (AIM for Climate). היוזמה המשותפת נועדה לגייס גורמים בינלאומיים להגדלת ההשקעות והחדשנות בחקלאות חכמה אקלימית ובמערכות מזון, על מנת לתת מענה מיטבי לשינויי האקלים והרעב העולמי.³⁰

כמו כן, אבו-דאבי הקימה את "מרכז המצוינות האזורי לשינוי מערכות מזון" בשיתוף עם משרד שינוי האקלים והסביבה (MoCCA) ועם ארגון המזון והחקלאות של האו"ם (FAO).³¹ המרכז נועד להוביל חדשנות במערכות המזון האזוריות ולקדם חקלאות בת-קיימא.

25 The Official Portal of the UAE Government. National Food Security Strategy 2051. <https://u.ae/en/about-the-uae/strategies-initiatives-and-awards/strategies-plans-and-visions/environment-and-energy/national-food-security-strategy-2051>

26 UAE Ministry of Industry and Advanced Technology (2024, May 9). UAE's industrial success key to robust national food security, Minister of Industry and Advanced Technology hears. <https://moiat.gov.ae/en/media-center/news/2022/05/18/visit-al-dahara-rice-factory>

27 Mansoor, Z. (2020, July 20). UAE's Elite Agro, Khalifa Fund partner to enhance food security. Gulf Business. <https://gulfbusiness.com/uaes-elite-agro-khalifa-fund-partner-to-enhance-food-security>

28 Emirates News Agency – WAM. (2018, June 26). Emirates Flight Catering builds world's largest vertical farming facility in Dubai. <https://www.wam.ae/en/article/hszr76s7-emirates-flight-catering-builds-world%E2%80%99s-largest>

29 World Economic Forum. (2022, May 13). Dubai has the 'world's largest' vertical farm - is this the future of agriculture? <https://www.weforum.org/stories/2022/05/vertical-farming-future-of-agriculture>

30 AIM for Climate: <https://www.aimforclimate.org>

31 Emirates News Agency – WAM. (2024, October 21). UAE plays pivotal role in enhancing food security, sustainability: FAO. <https://www.wam.ae/article/b5smmr2-uae-plays-pivotal-role-enhancing-food-security>

בריאות

צרכים ואתגרים

איחוד האמירויות פיתחה מערכת בריאות יציבה, אך מתמודדת עם אתגרים עקב מחסור בכוח אדם ותלות גבוהה בעובדים זרים. על פי הערכות, המדינה מונה 181 רופאים לכל 100,000 תושבים, והחיסרון מורגש בעיקר באחיות ובמיילדות, שמספרן עומד על 31 לכל 100,000 תושבים.³² לשם השוואה, בבריטניה עבור אותו מספר מטופלים יש 88 אחיות ומיילדות.³³ מחסור זה בכוח אדם רפואי מהווה חסם מהותי בפני מימוש החזון של האמירויות לשיפור האיכות של שירותי הבריאות.

ביצועים בהשוואה ליעדי "בריאות טובה ורווחה" נבחרים כפי שהוגדרו ב-SDG3:³⁴

יעד	ביצועים	סטטוס
שיעור תמותת נשים במהלך לידה (פר 100,000 לידות חי)	9.3 [2020]	✓ היעד הושג, במגמת שימור
שיעור תמותת תינוקות (פר 1,000 לידות חי)	2.6 [2022]	✓ היעד הושג, במגמת שימור
שכיחות שחפת (פר 100,000 תושבים)	0.8 [2022]	✓ היעד הושג, במגמת שימור
שיעור תמותה מתוקנן גיל עקב מחלות לב וכלי דם, סרטן, סוכרת, או מחלות נשימה כרוניות בגיל 30-70 (באחוזים)	18.5 [2019]	☒ השגה חלקית של היעד, במגמת שיפור
שיעור תמותה מתוקנן גיל הנובע מזיהום אוויר בתוך הבית וזיהום אוויר חיצוני (פר 100,000 תושבים)	70 [2019]	☒ השגה חלקית של היעד, אין מידע זמין באשר להתקדמות
תוחלת חיים בלידה (בשנים)	78.7 [2021]	☒ השגה חלקית של היעד, אין שינוי

32 Alshamsi A. I. (2024). A review of the United Arab Emirates healthcare systems on medical tourism and accreditation. *Frontiers in health services*, 4, 1329252. <https://doi.org/10.3389/frhs.2024.1329252>

33 Ibid.

34 Sachs, J.D., Lafortune, G., Fuller, G. (2024). SDG Dashboards and Trends: United Arab Emirates. <https://dashboards.sdgindex.org/static/profiles/pdfs/SDR-2025-united-arab-emirates.pdf>

האסטרטגיה לבריאות וחדשנות של משרד הבריאות והמניעה (MOHAP) פועלת לקדם את תחום הבריאות על ידי פיתוח מערכות חדשניות, חיזוק התשתיות הרפואיות והגברת השימוש בטכנולוגיות מתקדמות. על מנת לשפר את רווחת האזרחים ולהגביר את המציאות בתחום הבריאות, המשרד שם דגש על שש מטרות אסטרטגיות מרכזיות: שירותים רפואיים מתקדמים כגון ניתוחים רובוטיים ורפואה מרחוק; פיתוח תעשיות התרופות והביוטכנולוגיה; קידום מחקר רפואי לטיפול במחלות נפוצות כמו סוכרת והשמנת יתר; יצירת מערכות טכנולוגיות מתקדמות לניהול מערכת הבריאות; עידוד אורח חיים בריא באמצעות שימוש בטכנולוגיה חכמה למטרות מניעה, ועיצוב מתקנים באופן חדשני שמעודד פעילות גופנית ותנועה.³⁵

במסגרת פרויקט המאה 2071 (The Centennial 2071 project), שהושק על ידי הממשלה במטרה למצב את איחוד האמירויות כמדינה הטובה ביותר בעולם עד לשנת 2071, המדינה שואפת להבטיח לאוכלוסייה גישה לשירותים המתקדמים ביותר בתחום הרפואה. באבו-דאבי שוקדים על פיתוח מערכת בריאות שמספקת טיפול איכותי בסטנדרטים בינלאומיים, בשאיפה לצמצם את המדדים הקשורים לאורח חיים לא-בריא בשיעור של 3%-6%, ולשפר את הנגישות לשירותי בריאות באמצעות טכנולוגיות חכמות.³⁶

בזירה הגלובלית, איחוד האמירויות הופכת בהדרגה ליעד מוביל לתיירות רפואית. על פי ה-MIT Medical Tourism Index (MIT), אבו-דאבי מדורגת במקום השמיני (מתוך 46) ברשימת היעדים המובילים בעולם לתיירות רפואית, ובמקום התשיעי מבחינת איכות השירותים והמתקנים הרפואיים.³⁷

35 UAE Ministry of Health and Prevention. Innovation health strategy. <https://mohap.gov.ae/en/references/innovation-health-strategy>

36 Government of UAE (December 4, 2022). The National Policy for Promoting Healthy Lifestyles. <https://u.ae/en/about-the-uae/strategies-initiatives-and-awards/policies/health/national-policy-to-promote-healthy-lifestyles-in-the-united-arab-emirates-2022>

37 "Destinations: Abu Dhabi". Medical Tourism Association. <https://www.medicaltourism.com/destinations/abu-dhabi>

מים

צרכים ואתגרים

מרוקו מתמודדת עם משבר מים חמור עקב ירידת גשמים בלתי סדירה, בצורות חוזרות ונשנות ושינויי אקלים שמובילים לירידה בכמות המשקעים.³⁸ כמו כן, גורמים כמו גידול אוכלוסין, התחזקות המעבר לערים, ועלייה בדרישות המים לחקלאות מעמיסים על המשאבים הקיימים.³⁹ על פי דו"ח של המכון למשאבי העולם (World Resources Institute), שפורסם ב-2023, מרוקו מסווגת כמדינה הסובלת ממצוקת מים חמורה.⁴⁰

באזורים שבהם אספקת המים נשענת אך ורק על מקורות מקומיים, שנות בצורת רצופות הובילו למחסור מתמשך במים. בקיץ 2022 ידעה מרוקו את הבצורת הקשה ביותר מזה עשרות שנים וזו אילצה את הרשויות להקציב מים, לאחר שמפלס המאגרים ירד לשפל של 28%, לעומת 46% (מתוך הקיבולת המרבית) בשנת 2021.⁴¹

ישנו צורך קריטי בתשתיות מודרניות ובמערכות מתקדמות לבקרה ולניטור של חלוקת המים על מנת להתמודד עם מצוקת המים באזורים רבים במרוקו. לדבריו של מוחמד פרחאווי, ראש מחלקת הפיתוח ברשות החשמל והמים הלאומית (ONEE), יכולת הייצור ירדה באופן דרסטי בשנים האחרונות, משאיבה של 30-35 ליטרים של מי תהום פר שנייה לקידוחים שמפיקים רק 20 ליטר.⁴²

38 Taheripour, F., Tyner, W. E., Haqiqi, I., & Sajedinia, E. (2020). Water scarcity in Morocco: Analysis of key water challenges. World Bank Group. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/642681580455542456/pdf>

39 Ibid.

40 סיווג זה ניתן כאשר מדינות צורכות בין 40%-ל-80% מהמשאבים המתחדשים שלהן לצרכים כגון השקיה, גידול בעלי חיים, תעשייה ושימושים ביתיים: <https://www.wri.org/insights/highest-water-stressed-countries>

41 Rahhou, J. (2022, August 8). Morocco rations water amid worst drought in three decades. Morocco World News. <https://www.moroccoworldnews.com/2022/08/42877/morocco-rations-water-amid-worst-drought-in-three-decades>

42 Charrier Rachidi, D. (2023, December 7). A pipeline to better lives. European Investment Bank. <https://www.eib.org/en/stories/morocco-water-scarcity>

ביצועים בהשוואה ליעדי "מים נקיים ותברואה" כפי שהוגדרו בSDG6:⁴³

יעד	ביצועים	סטטוס
אחוז האוכלוסייה המשתמש (לכל הפחות) בשירותי מים בסיסיים	87 [2022]	☒ קשיים בהשגת היעד, במגמת שיפור מתון
אחוז האוכלוסייה המשתמש (לכל הפחות) בשירותי תברואה בסיסיים	87.5 [2022]	☒ השגה חלקית של היעד, במגמת שיפור מתון
אחוז המים המתוקים שנצרכים מתוך סך המים המתחדשים הזמינים	50.8 [2021]	☒ קשיים בהשגת היעד, אין שינוי
אחוז השפכים מעשי ידי אדם העוברים טיפול	5.4 [2020]	☒ קשיים בהשגת היעד, מידע לא זמין באשר להתקדמות
צריכת מים נדירים המגולמת בייבוא (מ"ק מים לנפש)	730.5 [2024]	✓ היעד הושג, אין שינוי

מדיניות

על מנת להתמודד עם אתגרי המים, ממשלת מרוקו מקדמת תוכניות השקעה רחבות-היקף בתחום המים. בינואר 2020 אימצה הממשלה את "התוכנית הלאומית לאספקת מים ראויים לשתייה ולהשקיה" (PNAEPI) לשנים 2020-2027, המהווה את השלב הראשון של "טיוטת התוכנית הלאומית למשק המים" (PNE).⁴⁴ במסגרת התוכנית נעשים מאמצים לקדם פתרונות להגדלת היצע המים, תוך התמקדות בהשקעות שמטרתן להגדיל את ניצול מקורות המים בכ-3 מיליארד מ"ק נוספים בשנה עד 2027.⁴⁵

בשנה שעברה מסר שר המים של מרוקו, ניזאר ברקה, לפרלמנט המרוקאי כי על אף מצוקת המים הצליחה המדינה להגדיל את נפח מאגרי המים לכמעט 30% בשנת 2024, עלייה של כ-5% בהשוואה לשנה הקודמת.⁴⁶ בהקשר זה ציין ברקה כי הממשלה פועלת לשיפור היעילות של רשת המים ב-80% עד לשנת 2030, בין היתר באמצעות חמישה סכרים חדשים הנמצאים בתהליך מילוי.⁴⁷

כמו כן, המדינה משקיעה רבות בטכנולוגיית ההתפלה, בייחוד באזורים חופיים שבהם מקורות המים המסורתיים אינם מספיקים. מרוקו כבר הקימה 16 מתקני התפלה, וחמישה נוספים נמצאים בתהליך בנייה. בהצהרתו מינואר 2024 הגדיר השר יעד שעד 2030 יגיעו 50% מאספקת המים לשתייה במדינה (1.4 מיליארד מ"ק מים) ממתקני התפלה,⁴⁸ ועד סוף השנה עדכן את היעד ל-1.7 מיליארד מ"ק מים מותפלים עד 2030.⁴⁹

43 Sachs, J.D., Lafortune, G., Fuller, G. (2024). SDG Dashboards and Trends: Morocco. <https://dashboards.sdgindex.org/static/profiles/pdfs/SDR-2025-morocco.pdf>

44 The World Bank. (2023, June 5). Morocco Water Security and Resilience Program (P179192). <https://documents1.worldbank.org/curated/en/642681580455542456/pdf>

45 Ibid.

46 Atalayar. (2024, December 26). Morocco seeks to desalinate 1.7 billion cubic metres of water by 2030. <https://www.atalayar.com/en/articulo/society/morocco-seeks-to-desalinate-17-billion-cubic-metres-of-water-by-2030/20241226112004208893.html>

47 Ibid.

48 Novo, C. (2024, March 26). Desalination in Morocco: Meeting water demands in a water-scarce region. Smart Water Magazine. <https://smartwatermagazine.com/news/smart-water-magazine/desalination-morocco-meeting-water-demands-a-water-scarce-region>

49 Naim, F. (2024, December 10). Facing water crisis, Morocco targets 1.7 billion m³ of desalinated water by 2030. Morocco World News. <https://www.moroccoworldnews.com/2024/12/167385/facing-water-crisis-morocco-targets-1-7-billion-m-sup3-of-desalinated-water-by-2030>

מרוקו עובדת בשיתוף גם עם גורמים בינלאומיים, כמו הבנק האירופי להשקעות (EIB), לטיפול במחסור במים. במסגרת פרויקט שהושלם בשנת 2021 במימון הבנק האריכה רשות החשמל והמים הלאומית צינור מים מהעיר מקנס לעיירה סמוכה בצפון המדינה על מנת להבטיח אספקת מים רציפה לתושבי האזור.⁵⁰

מזון

צרכים ואתגרים

ענף החקלאות במרוקו, הצורך כ-80% ממשאבי המים ומעסיק כ-36% מכוח העבודה (67% מהמשרות באזורים כפריים), נפגע קשות כתוצאה מהמחסור במים.⁵¹ הענף ניצב בפני קשיים ניכרים בעקבות שנות בצורת רצופות, שהובילו לירידה חדה בתפוקה, בייחוד בתחום הדגנים המבוססים על מי גשמים. ההידרדרות במצב ב-2023 גרמה לירידה של 60% בייצור דגנים, וכתוצאה מכך להישענות גוברת על ייבוא. במקביל, גידולים עתירי מים כמו אבוקדו ואבטיח הגיעו לשיא בייצור, דבר שהחמיר את משבר המים.⁵² בשל זמינות נמוכה של מים להשקיה נראתה גם עליית מחירים של שמן הזית, שהוא חלק חשוב בכלכלה החקלאית של מרוקו.⁵³

ביצועים בהשוואה ליעדי "אפס רעב" נבחרים כפי שהוגדרו ב-SDG2:⁵⁴

יעד	ביצועים	סטטוס
שכיחות תת-תזונה (באחוזים)	6.3 [2021]	✓ היעד הושג, אין שינוי
רמת יציבות מערכת המזון ומחזורי האספקה (הטוב ביותר – 2, הגרוע ביותר – 3)	2.2 [2021]	✓ היעד הושג, אין שינוי
תפוקת דגנים (טון שנקטף לדונם של אדמה)	0.9 [2022]	☒ קשיים בהשגת היעד, במגמת נסיגה

50 Charrier Rachidi, D. (2023, December 7). A pipeline to better lives. European Investment Bank. <https://www.eib.org/en/stories/morocco-water-scarcity>

51 World Bank. (2024, December 19). New program will boost climate resilience of agriculture and quality of food production in Morocco [Press release]. <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2024/12/19/new-program-will-boost-climate-resilience-of-agriculture-and-quality-of-food-production-in-morocco>

52 Webb, S. (2023, April 23). Morocco's water-intensive crops industry faces questions amid water shortages. Morocco World News. <https://www.moroccoworldnews.com/2023/04/34170/moroccos-water-intensive-crops-industry-faces-questions-amid-water-shortages>

53 Tridge. (2024, November 19). Morocco: A surge in olive oil prices that worries consumers and authorities. <https://www.tridge.com/news/olive-oil-a-surge-in-prices-that-worries-con-nytayl>

54 Sachs, J.D., Lafortune, G., Fuller, G. (2024). SDG Dashboards and Trends: Morocco. <https://dashboards.sdgindex.org/static/profiles/pdfs/SDR-2025-morocco.pdf>

מערכת הבריאות המרוקאית מתמודדת עם אתגרים משמעותיים, המרכזיים בהם הם כערים גדולים בהקצאת משאבים, עם עדיפות לאזורים עירוניים על פני כפריים, מחסור במימון שמשפיע על אספקת תרופות ותשתיות, ומחסור בכוח אדם רפואי, בייחוד ברופאים ובאחיות.⁵⁵ מאז פרוץ מגפת הקורונה קיבלה מרוקו תקציב סיוע של למעלה מ-4 מיליארד דולר ממקורות מקומיים ובינלאומיים כדי לחזק את תשתיות הבריאות ולבלום את התפשטות הנגיף.⁵⁶

בנוסף, מחלות לא מידבקות (NCDs) אחראיות ליותר מ-80% ממקרי המוות, עם עלייה בגורמי סיכון כמו עישון ותזונה לא בריאה. המערכת מתקשה גם בניהול נתוני בריאות, מה שמגביל את יכולתה לבצע בקרת איכות על השירותים הניתנים וכן תכנון אסטרטגי.⁵⁷

ביצועים בהשוואה ליעדי "בריאות טובה ורווחה" נבחרים כפי שהוגדרו ב-SDG3:⁵⁸

יעד	ביצועים	סטטוס
שיעור תמותת נשים במהלך לידה (פר 100,000 לידות חי)	71.9 [2020]	☒ השגה חלקית של היעד, במגמת שיפור
שיעור תמותת תינוקות (פר 1,000 לידות חי)	10.6 [2022]	✓ היעד הושג, במגמת שימור
שכיחות שחפת (פר 100,000 תושבים)	93 [2022]	☒ קשיים בהשגת היעד, אין שינוי
שיעור תמותה מתוקנן גיל עקב מחלות לב וכלי דם, סרטן, סוכרת, או מחלות נשימה כרוניות בגיל 30-70 (באחוזים)	24.1 [2019]	☒ קשיים בהשגת היעד, אין שינוי
שיעור תמותה מתוקנן גיל הנובע מזיהום אוויר בתוך הבית וזיהום אוויר חיצוני (פר 100,000 תושבים)	67 [2019]	☒ השגה חלקית של היעד, אין מידע זמין באשר להתקדמות
תוחלת חיים בלידה (בשנים)	74 [2021]	☒ קשיים בהשגת היעד, אין שינוי

55 Mahdaoui, M. & Kissani, N. (2023). Morocco's Healthcare System: Achievements, Challenges, and Perspectives. Cureus, 15(6), e41143. <https://doi.org/10.7759/cureus.41143>

56 International Trade Administration. (2024, January 1). Morocco - Healthcare. <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/morocco-healthcare>

57 Mahdaoui, M. & Kissani, N. (2023). Morocco's Healthcare System: Achievements, Challenges, and Perspectives. Cureus, 15(6), e41143. <https://doi.org/10.7759/cureus.41143>

58 Sachs, J.D., Lafortune, G., Fuller, G. (2024). SDG Dashboards and Trends: Morocco. <https://dashboards.sdgindex.org/static/profiles/pdfs/SDR-2025-morocco.pdf>

במאי 2018 השיק משרד הבריאות את "התוכנית הלאומית לבריאות 2025", עם תקציב כולל של כ-2.5 מיליארד דולר, מתוכו 1.5 מיליארד דולר הוקצו לשיפור היכולות של בתי החולים ומיליארד דולר לחיזוק תוכניות בריאות לאומיות ולמאבק במחלות.⁵⁹

על מנת להאיץ מגוון רפורמות במגזר הבריאות הקצתה הממשלה המרוקאית ב-2023 2.8 מיליארד דולר למערכת הבריאות.⁶⁰ באותה שנה החלה הממשלה בהוצאה לפועל של פרויקט "מפת הבריאות" שנועד לארגן מחדש את מסלולי הטיפול, להפחית את העומס על מוסדות הבריאות, לקצר זמני המתנה ולהבטיח מתן שירותים שוויוניים בין אזורים שונים.⁶¹ בתי החולים האוניברסיטאיים במרוקו תומכים בפרויקט כמוסדות מובילים במחקר והכשרה, ומשמשים כמרכזים שבתי החולים האחרים באזור מקושרים אליהם.⁶² בנוסף, נעשים מאמצים לשלב כוחות בין המגזר הציבורי והמגזר הפרטי כדי לאפשר שימוש בכוח אדם איכותי ובטכנולוגיות מתקדמות לטובת כלל הציבור.

בנובמבר 2024 הציג שר הבריאות, אמין טהראווי, את תוכנית העבודה של משרדו לשנת 2025 הכוללת הקמת בתי חולים חדשים, שיפוץ של מרכזי בריאות קיימים לצמצום פערי הנגישות, בייחוד באזורים כפריים, יצירת מאגר נתונים מאוחד, וכן תוכניות לאבחון מוקדם וחיסונים מומלצים לצמצום תמותת יילודים ואימהות.⁶³

מרוקו ממנכת את שיתוף הפעולה עם גורמים בינלאומיים ליישום עדיפויות בתחום הבריאות. באפריל 2023, לרגל ציון 75 שנים להקמת ארגון הבריאות העולמי (WHO), חתמו נציגות הארגון במדינה יחד עם משרד הבריאות והרווחה המרוקאי בטקס חגיגי על אסטרטגיית שיתוף הפעולה לתקופה 2023-2027.⁶⁴ באסטרטגיה מושם דגש על הגברת חוסנה של מערכת הבריאות הלאומית, קידום שוויון, וחיזוק המאמצים הלאומיים בדרך לכיסוי בריאותי אוניברסלי.

59 International Trade Administration. (2024, January 1). Morocco-Healthcare. <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/morocco-healthcare>

60 Ibid.

61 Mahdaoui, M. & Kissani, N. (2023). Morocco's Healthcare System: Achievements, Challenges, and Perspectives. Cureus, 15(6), e41143. <https://doi.org/10.7759/cureus.41143>

62 Ibid.

63 Naim, F. (2024, November 6). Morocco's 2025 healthcare priorities: Expanding infrastructure and workforce. Morocco World News. <https://www.moroccoworldnews.com/2024/11/12800/moroccos-2025-healthcare-priorities-expanding-infrastructure-and-workforce>

64 World Health Organization. (2023, April 25). Launch of the Morocco - WHO cooperation strategy 2023-2027 on World Health Day and the 75th anniversary of WHO. <https://www.emro.who.int/media/news/launch-of-the-moroccowho-cooperation-strategy-20232027-on-world-health-day-and-the-75th-anniversary-of-who.html>

מים

צרכים ואתגרים

בחרין היא מדינת איים בעלת שטח יבשה מצומצם של כ-780 קמ"ר בלבד. למעט החוף הצפוני והצפון-מערבי של האי בחרין, המאופיין בקרקע פורייה וחקלאית, המדינה שוכנת באזור טרופי עם אקלים יבש וכמות משקעים שנתית של 80 מ"מ בלבד.⁶⁵

בשל כך, הממלכה תלויה באקוויפר דאמם (Dammam), הסובל מהידרדרות חמורה באיכות ובכמות בשל שאיבת יתר וחדירת מי ים. על מנת לתת מענה לביקוש למים במגזר החקלאי והעירוני, בחרין עושה שימוש גם במים מותפלים ובמי שפכים מטוהרים.⁶⁶ על פי הדו"ח של המכון למשאבי העולם (World Resources Institute), שפורסם ב-2023, בחרין מסווגת כמדינה הסובלת ממצוקת מים קיצונית ("extremely-high").⁶⁷

ממקורות רשמיים עולה כי נכון ל-2020, ובאופן מסורתי, מרבית צריכת המים בבחרין מופנית לשימוש ביתי (כ-76.5%), ואחריה לצרכים מסחריים (כ-21%), בעוד שהמגזר התעשייתי צורך את הכמות הקטנה ביותר (כ-2.5%).⁶⁸ כמו כן, אף על פי שהוא מהווה רק חלק קטן מהתמ"ג של המדינה, המגזר החקלאי צורך חלק ניכר ממי התהום ומהמים העיליים.⁶⁹

65 UN Food and Agriculture Organization. (February 2023). Bahrain – Sustainable water use. https://www.unwater.org/sites/default/files/2023-03/sdg6_acceleration_snapshot_642_bahrain_feb_2023.pdf

66 Ibid.

67 סיווג זה ניתן כאשר מדינות צורכות יותר מ-80% מהמשאבים המתחדשים שלהן להשקיה, גידול בעלי חיים, תעשייה ושימושים ביתיים: <https://www.wri.org/insights/highest-water-stressed-countries>

68 AgroBH. (February 2025). Water consumption by sector in the Kingdom of Bahrain (2009–2020). <https://www.agro.bh/water/water-statistics/water-consumption>

69 UN Food and Agriculture Organization. (February 2023). Bahrain – Sustainable water use. https://www.unwater.org/sites/default/files/2023-03/sdg6_acceleration_snapshot_642_bahrain_feb_2023.pdf

ביצועים בהשוואה ליעדי "מים נקיים ותברואה" כפי שהוגדרו ב-SDG6:⁷⁰

יעד	ביצועים	סטטוס
אחוז האוכלוסייה המשתמש (לכל הפחות) בשירותי מים בסיסיים	99.9 [2022]	✓ היעד הושג, אין שינוי
אחוז האוכלוסייה המשתמש (לכל הפחות) בשירותי תברואה בסיסיים	100 [2022]	✓ היעד הושג, במגמת שיפור
אחוז המים המתוקים שנצרכים מתוך סך המים המתחדשים הזמינים	133.7 [2021]	☒ קשיים בהשגת היעד, במגמת נסיגה
אחוז השפכים מעשי ידי אדם העוברים טיפול	88 [2020]	✓ היעד הושג, מידע לא זמין באשר להתקדמות
צריכת מים נדירים המגולמת בייבוא (מ"ק מים לנפש)	6450.3 [2024]	☒ קשיים בהשגת היעד, במגמת שיפור

מדיניות

כחלק מיישום חזון 2030 נקטה ממשלת בחריין צעדים לניהול יעיל ובר-קיימא של משאבי המים והחשמל בבחריין. צעדים אלו כוללים קידום אנרגיה מתחדשת ושיפור היעילות האנרגטית, הקמת מערכת לצמצום הבזבז במים, וכן מעבר לשירותים דיגיטליים מתקדמים לשם מעקב אחר חשבונות המים והחשמל.⁷¹

אסטרטגיית המים הלאומית של בחריין מתמקדת בהרחבת יכולות ההתפלה ואחסון המים באמצעות פרויקטים כמו תחנת הכוח וההתפלה אל-דור שלב 2 (Al Dur Phase 2), שמסוגלת לייצר 227 אלף מ"ק של מים מותפלים ביום. עוד פועלת הממלכה לשפר את התיאום בין גופי השלטון האמונים על יישום האסטרטגיה, וכן להעלות את מודעות הציבור לחשיבות החיסכון במים.⁷²

70 Sachs, J.D., Lafortune, G., Fuller, G. (2024). SDG Dashboards and Trends: Bahrain. <https://dashboards.sdgindex.org/static/profiles/pdfs/SDR-2025-bahrain.pdf>

71 Kingdom of Bahrain Portal for Sustainable Development Goals. Goal Six: Ensure availability and sustainable management of water and sanitation for all. SDGs Bahrain. <https://www.sdgs.gov.bh/Goal/?ID=SAq/9rL2rwS19IITVaf7nw==>

72 Ibid.

לבחריין מסורת חקלאית עשירה והיא נודעה בעבר כ"ארץ מיליון הדקלים". כיום, מגזר החקלאות במדינה מתמקד בעיקר בגידול ירקות טריים בעלי ערך כלכלי גבוה. ענף הדיג, שבעבר היה מרכיב מרכזי בכלכלת המדינה, הצטמצם במידה רבה בשל זיהום חמור במימי המפרץ הפרסי.⁷³ הממלכה מייבאת כ-90% מצריכת הדגנים שלה, לרבות אורז וחיטה, ומתקיים ייצור מקומי של מוצרי חלב, ביצים, תמרים, ירקות מסוימים וכן גידול מוגבל של עופות.⁷⁴

ביצועים בהשוואה ליעדי "אפס רעב" נבחרים כפי שהוגדרו ב-SDG2:⁷⁵

יעד	ביצועים	סטטוס
שכיחות תת-תזונה (באחוזים)	2.5 [2021]	✓ היעד הושג, אין מידע זמין באשר להתקדמות
רמת יציבות מערכת המזון ומחזורי האספקה (הטוב ביותר – 2, הגרוע ביותר – 3)	2.3 [2021]	☒ קשיים בהשגת היעד, אין מידע זמין באשר להתקדמות
תפוקת דגנים (טון שנקטף לדונם של אדמה)	מידע לא זמין	• מידע לא זמין

מדיניות

כחלק מאסטרטגיה לאומית לחיזוק הייצור המקומי והפחתת התלות בייבוא מזון, ממלכת בחריין מעניקה סובסידיות נרחבות למגזר החקלאות והדיג ועמלה על פיתוח שיטות חקלאיות חלופיות, כגון חקלאות הידרופונית ואקוופוניה (שיטה המשלבת חקלאות מים וגידול צמחים מנותקי מצע במערכת אחת), הזכות לפופולריות גוברת בממלכה.⁷⁶

בשנת 2010 השיקה בחריין את היוזמה הלאומית לפיתוח חקלאי (NIAD). אחת המטרות המרכזיות של היוזמה היא לרכז את המאמצים וההשקעות של המגזרים הציבורי והפרטי למען פיתוח חקלאי בר-קיימא. לשם כך הממשלה מספקת תוכניות הכשרה והעלאת מודעות בתחום החקלאות, וכן פיתחה את מסד הנתונים החקלאי Agro BH, שנועד לרכז נתונים, לעודד השקעות ולתמוך במחקר ופיתוח בענף.⁷⁷ במסגרת יוזמה זו אף השיקה הממלכה את "תערוכת הגינון הבינלאומית של בחריין", המשמשת כפלטפורמה להצגת רעיונות חדשניים בתחומי החקלאות, הגינון, הביטחון התזונתי והקיימות.⁷⁸

73 UN Economic and Social Commission for Western Asia. (2021). Arab food security monitoring framework: Country reviews – Bahrain. <https://www.unescwa.org/sites/default/files/inline-files/arab-food-security-country-reviews-bahrain-english.pdf>

74 Ibid.

75 Sachs, J.D., Lafortune, G., Fuller, G. (2024). SDG Dashboards and Trends: Bahrain. <https://dashboards.sdgindex.org/static/profiles/pdfs/SDR-2025-bahrain.pdf>

76 Kingdom of Bahrain's National Portal. Food Safety and Security. <https://www.bahrain.bh/wps/portal/en/BNP/ExploreBahrain/FoodSafetyAndSecurity>

77 Al Mubarak, W. (2025, February 14). The GCC imports 85% of its food – here's how it is increasing food security through innovation. World Economic Forum. <https://www.weforum.org/stories/2025/02/gulf-food-security-innovation>

78 AgroBH. Bahrain International Garden Show. The National Initiative for Agricultural Development. <https://big.com.bh/>

ממלכת בחרין פועלת לחזק את המאמצים לשיפור הביטחון התזונתי גם באמצעות שיתוף פעולה עם מדינות שכנות. כך למשל הודיעה חברת השקעות הנדל"ן הלאומית של בחרין, Edamah, במרץ 2024, על שותפות אסטרטגית עם Badia Farms, יצרנית מזון מאיחוד האמירויות, שבמסגרתה יושקעו מיליוני דולרים במתקן חקלאי חדש ובר-קיימא בבחרין. על פי ההסכם, האחרונה תחכור שטח של 50,000 מ"ר מ-Edamah לייצור מגוון רחב של פירות וירקות טריים באמצעות טכניקות חקלאות הידרופונית, הכוללות מחזור של מים וחומרים מתכלים וכן שימוש בפאנלים סולאריים לייצור אנרגיה נקייה.⁷⁹

בריאות

צרכים ואתגרים

מערכת הבריאות בבחרין מתמודדת עם אתגרים מרכזיים הנובעים מגידול האוכלוסייה, עם מבנה דמוגרפי המאופיין בריבוי צעירים מחד גיסא ומגמת עלייה בשיעור הקשישים מאידך גיסא, וכן מעלייה במחלות כרוניות לא מידבקות (NCDs).⁸⁰ כמו כן, קיים צורך בשדרוג תשתיות רפואיות ושיפור זמינות כוח האדם. יש ביקוש גובר לאחיות כלליות ולאחיות מתמחות, כמו אחיות טיפול נמרץ ומיילדות, לצד הדרישה לרופאים כלליים שיתמקדו בתחומים ייעוציים או במתן הרדמה.⁸¹

ביצועים בהשוואה ליעדי "בריאות טובה ורווחה" נבחרים כפי שהוגדרו ב-SDG3:⁸²

יעד	ביצועים	סטטוס
שיעור תמותת נשים במהלך לידה (פר 100,000 לידות חי)	15.9 [2020]	✓ היעד הושג, אין שינוי
שיעור תמותת תינוקות (פר 1,000 לידות חי)	2.8 [2022]	✓ היעד הושג, במגמת שימור
שכיחות שחפת (פר 100,000 תושבים)	15 [2022]	☒ השגה חלקית של היעד, אין שינוי
שיעור תמותה מתוקנן גיל עקב מחלות לב וכלי דם, סרטן, סוכרת, או מחלות נשימה כרוניות בגיל 30-70 (באחוזים)	16.1 [2019]	☒ השגה חלקית של היעד, במגמת שיפור מתון
שיעור תמותה מתוקנן גיל הנובע מזיהום אוויר בתוך הבית וזיהום אוויר חיצוני (פר 100,000 תושבים)	68 [2019]	☒ השגה חלקית של היעד, אין מידע זמין באשר להתקדמות
תוחלת חיים בלידה (בשנים)	78.8 [2021]	☒ השגה חלקית של היעד, אין שינוי

79 CW Staff. (2024, March 26). Bahrain: Edamah, UAE's Badia Farms invest 'millions' in hydroponic farm. Construction Week Online. <https://www.constructionweekonline.com/news/bahrain-edamah-badia-farms>

80 Kingdom of Bahrain, Ministry of Health. (2002). Bahrain health strategy: Framework for action 2002–2010. https://extranet.who.int/countryplanningcycles/sites/default/files/planning_cycle_repository/bahrain/x_102201314332.pdf

81 Tamkeen (Bahrain's labor fund). Health Sector Skills Report 2024. <https://www.tamkeen.bh/wp-content/uploads/2024/09/Healthcare-Report-English.pdf>, p. 4.

82 Sachs, J.D., Lafortune, G., Fuller, G. (2024). SDG Dashboards and Trends: Bahrain. <https://dashboards.sdgindex.org/static/profiles/pdfs/SDR-2025-bahrain.pdf>

ב-2020 הוציאה לאור רשות הרגולציה הלאומית לבריאות של בחריין (NHRA) אסטרטגיה מעודכנת למגזר הבריאות, שכללה שלושה יעדים מרכזיים: הסדרה של תחום הבריאות על ידי עמידה בסטנדרטים הנדרשים להסמכה עבור כל מתקני הבריאות, אנשי מקצוע, תרופות ומכשור רפואי; הבטחת שירותי בריאות בטוחים ומאומתים דרך הערכה מתמשכת של איכות השירותים הרפואיים הניתנים; והגנה על זכויות בריאות ועל ביטחונם של כל המשתמשים במתקני הבריאות.⁸³

ברוח חזון 2030 של הממלכה, משרד הבריאות מקדם שורת יוזמות שנועדו לשפר את איכות החיים, להגביר את התחרותיות, ולחזק את עקרונות הקיימות וההוגנות במערכת הבריאות. בין הצעדים המרכזיים: הקמת מרכז לאומי לניתוח גנטי כחלק מפרויקט הגנום הלאומי, הפעלת פלטפורמות סטטיסטיות חכמות לתמיכה בתהליכי קבלת החלטות, השקעה בתוכניות בריאות מונעת, וחיזוק שותפויות עם המגזר הפרטי ולעידוד השקעות חדשניות בתחום הבריאות.⁸⁴

יוזמה נוספת ראויה לציון היא "תוכנית המידע הלאומית לבריאות" (I-SEHA), שמטרתה לספק שירותי בריאות יעילים, מקיפים ונגישים לכלל האזרחים בהתאם לאסטרטגיית הבריאות הלאומית של בחריין. התוכנית פועלת לשיפור מתן השירותים למטופלים, להגברת היעילות ולזירוז תהליכי האספקה, באמצעות תשתית מתקדמת של טכנולוגיית מידע ותקשורת, לצד חיבור למערכות פיננסיות וניהול משאבי אנוש.⁸⁵

83 National Health Regulatory Authority (NHRA). Strategic plan 2021–2025. <https://www.nhra.bh/About/Strategy>, p. 10.

84 Ministry of Health. MoH initiatives related to 2030 vision. <https://www.moh.gov.bh/Ministry/MOH2030vision?lang=en>

85 Kingdom of Bahrain's National Portal. National Health Information System (I-SEHA program). <https://bahrain.bh/wps/portal/en/BNP/HomeNationalPortal>

מאז אפריל 2023 מתנהלת מלחמת אזרחים בסודן בין הממשל הצבאי של סודן (SAF) לבין הארגון הצבאי למחצה – כוחות הסיוע המהיר (RSF).⁸⁶ המלחמה פרצה באפריל 2023 והחריפה במידה ניכרת את המשבר ההומניטרי החמור ששרר במדינה עוד קודם לכן. בעקבות המלחמה עלה מספר הנזקקים לסיוע ההומניטרי מכ-16 מיליון לכ-30 מיליון איש – יותר ממחצית מהאוכלוסייה. כמו כן, מספר העקורים זינק אל למעלה מ-12 מיליון איש.⁸⁷

המלחמה דרדרה את המדינה לכאוס מוחלט ובחסותו מתקיימות פגיעה מתמשכת בתושבים והפרות קשות של זכויות אדם. מערכת הבריאות במדינה קרסה, הרעב מתפשט, וקהילות רבות מנועות מקבלת סיוע מציל חיים. באוגוסט 2024 דווח כי מומחי ביטחון תזונתי אישרו באופן רשמי כי מחוז צפון דארפור בסודן סובל מרעב חמור (Famine) – קביעה שמשמעותה שאנשים, כולל ילדים, כבר החלו למות מרעב וממצבים נלווים כגון תת-תזונה וזיהומים.⁸⁸ קביעה מסוג זה התקבלה רק פעמיים נוספות במהלך עשרים השנים שקדמו לה.⁸⁹

גם בימים שבשגרה אזרחי סודן חיים בתנאים קשים, וסובלים בפרט ממחסור במים נקיים ומרמת היגיינה ותברואה ירודה. אלו מהווים סיכון משמעותי לקהילות, ומגבירים את הסיכון לתמותת ילדים מתחת לגיל חמש. כמו כן, נכון ל-2022, למעלה מ-10.5 מיליון אנשים נאלצו לעשות את צוריהם באוויר הפתוח.⁹⁰

אזרחי סודן סובלים מנגישות נמוכה מאוד למשאבי מים, שבהם הם תלויים ביותר לנוכח העובדה ש-80% מאוכלוסיית המדינה עוסקת בחקלאות – ענף שצורך 97% ממשאבי המים שלה.⁹¹ הסודנים חולקים חלק גדול ממי התהום, כמו אלו שמקורם באגן הנילוס, עם מדינות שכנות, כמו מצרים ואתייופיה, והשימוש בהם אינו מוסדר או מתוזקק על ידי הממשלה.⁹²

באשר למשאבי מזון, מקור הפרנסה העיקרי עבור הסודנים הוא חוות, לרוב כפריות, המתבססות על מי גשמים ומעובדות בשיטה של חקלאות ממוכנת. אלא ששיטות ההשקיה ועיבוד הקרקע הפחיתו את כמות האדמה הפורייה וגרמו להאצת תהליכי המדבור.⁹³ מצב כלכלי מחמיר לצד ההסלמה בעימותים הפנימיים הוסיפו להגברת משבר המזון במדינה. על פי מדד ה-IPC, המשמש לקביעת מצב הביטחון התזונתי במדינות ובאזורים גאוגרפיים, השנה שקדמה למלחמת האזרחים אופיינה בחוסר ביטחון תזונתי

86 Center for Preventive Action. (2025, April 15). Civil war in Sudan. Council on Foreign Relations. <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/power-struggle-sudan>

87 International Rescue Committee. (2023, April 17). Crisis in Sudan: What is happening and how to help. <https://www.rescue.org/article/crisis-sudan-what-happening-and-how-help>

88 World Food Programme. (2024, August 1). Famine confirmed in Sudan's North Darfur, confirming UN agencies worst fears. <https://www.wfp.org/news/famine-confirmed-sudans-north-darfur-confirming-un-agencies-worst-fears>

89 Ibid.

90 UNICEF. Water, sanitation and hygiene. <https://www.unicef.org/sudan/water-sanitation-and-hygiene>

91 Barton, A. Water in crisis - Sudan. The Water Project. <https://thewaterproject.org/water-crisis/water-in-crisis-sudan>

92 Ibid.

93 Ali, A. H. (April 2024). Sudan's puzzle: Confronting climate change in a war-torn state. Middle East Council on Global Affairs. <https://mecouncil.org/publication/sudans-puzzle-confronting-climate-change-in-a-war-torn-state>

חמור, כאשר הוערך אז (יוני 2022) כי היבול המקומי של דגנים בעונת 2021/22 צפוי לספק מזון לכ-67% בלבד מהביקוש השנתי, מה שיותר רבים תלויים בסיוע הומניטרי ובייבוא דגנים יקר.⁹⁴ סודן, התלויה בייבוא חיטה מאזור הים השחור, נפגעה קשות מעליית מחירי הדגן שנגרמה בשל המלחמה באוקראינה.

ביצועים בהשוואה ליעדי "מים נקיים ותברואה" כפי שהוגדרו ב-SDG6:⁹⁵

יעד	ביצועים	סטטוס
אחוז האוכלוסייה המשתמש (לכל הכחות) בשירותי מים בסיסיים	64.9 [2022]	☒ קשיים בהשגת היעד, אין שינוי
אחוז האוכלוסייה המשתמש (לכל לכחות) בשירותי תברואה בסיסיים	36.9 [2020]	☒ קשיים בהשגת היעד, מידע לא זמין באשר להתקדמות
אחוז המים המתוקים שנצרכים מתוך סך המים המתחדשים הזמינים	118.7 [2021]	☒ קשיים בהשגת היעד, אין שינוי
אחוז השפכים מעשי ידי אדם העוברים טיפול	0 [2020]	☒ קשיים בהשגת היעד, מידע לא זמין באשר להתקדמות
צריכת מים נדירים המגולמת בייבוא (מ"ק מים לנפש)	154.1 [2024]	✓ היעד הושג, במגמת שימור

ביצועים בהשוואה ליעדי "אפס רעב" נבחרים כפי שהוגדרו ב-SDG2:⁹⁶

יעד	ביצועים	סטטוס
שכיחות תת-תזונה (באחוזים)	11.9 [2021]	☒ קשיים בהשגת היעד, במגמת נסיגה
רמת יציבות מערכת המזון ומחזורי האספקה (הטוב ביותר – 2, הגרוע ביותר – 3)	2.4 [2021]	☒ קשיים בהשגת היעד, מידע לא זמין באשר להתקדמות
תפוקת דגנים (טון לדונם של אדמה שנקטפה)	0.8 [2022]	☒ קשיים בהשגת היעד, אין שינוי

94 IPC-Integrated Food Security Phase Classification. (2022, June 20). Sudan - IPC acute food insecurity analysis April 2022 - February 2023. https://fscluster.org/sites/default/files/documents/ipc_sudan_acutefoodinsecurity_2022apr2023feb_reportv2.pdf

95 Sachs, J.D., Lafortune, G., Fuller, G. (2024). SDG Dashboards and Trends: Sudan. <https://dashboards.sdgindex.org/static/profiles/pdfs/SDR-2025-sudan.pdf>

96 Ibid.

ביצועים בהשוואה ליעדי "בריאות טובה ורווחה" נבחרים כפי שהוגדרו ב-SDG3:⁹⁷

יעד	ביצועים	סטטוס
שיעור תמותת נשים במהלך לידה (פר 100,000 לידות חי)	270.4 [2020]	☒ קשיים בהשגת היעד, אין שינוי
שיעור תמותת תינוקות (פר 1,000 לידות חי)	25.7 [2022]	☒ קשיים בהשגת היעד, אין שינוי
שכיחות שחפת (פר 100,000 תושבים)	54 [2022]	☒ קשיים בהשגת היעד, במגמת שיפור מתון
שיעור תמותה מתוקנן גיל עקב מחלות לב וכלי דם, סרטן, סוכרת, או מחלות נשימה כרוניות בגיל 30-70 (באחוזים)	22.8 [2019]	☒ קשיים בהשגת היעד, אין שינוי
שיעור תמותה מתוקנן גיל הנובע מזיהום אוויר בתוך הבית וזיהום אוויר חיצוני (פר 100,000 תושבים)	145 [2019]	☒ קשיים בהשגת היעד, מידע לא זמין באשר להתקדמות
תוחלת חיים בלידה (בשנים)	65.3 [2021]	☒ קשיים בהשגת היעד, אין שינוי

97 Ibid.

מים

צרכים ואתגרים

בדומה למדינות רבות במזרח התיכון, מחסור במים הינו אתגר משמעותי עבור ערב הסעודית, המאופיינת בסביבה מדברית צחיחה, ללא מקורות מים טבעיים כמו אגמים ונהרות, לצד תדירות נמוכה של גשם. עם אוכלוסייה המונה כ-36 מיליון איש הצפויה, על פי הערכות, להגיע ל-40 מיליון עד שנת 2030,⁹⁸ המדינה נמנית עם עשר המדינות העניות במים בעולם.⁹⁹ בדו"ח של המכון למשאבי העולם (World Resources Institute), שפורסם באוגוסט 2023, ערב הסעודית מסווגת כמדינה הסובלת ממצוקת מים קיצונית ("extremely-high").¹⁰⁰ ניצול יתר של משאבי מים תת-קרקעיים ושיטות השקיה לא יעילות מקשים אף הם על הספקת הביקוש. ערב הסעודית מתכילה כמויות רבות של מים (כ-70% מהצריכה) ואגב כך גורמת לזיהום סביבתי חמור, וזאת בניגוד לחזונו של יורש העצר לצמצם את פליטות הפחמן לאפס עד 2060.¹⁰¹

ביצועים בהשוואה ליעדי "מים נקיים ותברואה" כפי שהוגדרו ב-SDG6:¹⁰²

יעד	ביצועים	סטטוס
אחוז האוכלוסייה המשתמש (לכל הפחות) בשירותי מים בסיסיים	98.7 [2022]	✓ היעד הושג, אין שינוי
אחוז האוכלוסייה המשתמש (לכל לפחות) בשירותי תברואה בסיסיים	95.3 [2022]	✓ היעד הושג, במגמת שיפור
אחוז המים המתוקים שנצרכים מתוך סך המים המתחדשים הזמינים	974.2 [2021]	☒ קשיים בהשגת היעד, במגמת נסיגה
אחוז השפכים מעשי ידי אדם העוברים טיפול	37.7 [2020]	☒ השגה חלקית של היעד, מידע לא זמין באשר להתקדמות
צריכת מים נדירים המגולמת בייבוא (מ"ק מים לנפש)	2849.9 [2024]	☒ קשיים בהשגת היעד, במגמת שיפור מתון

98 O'Neill, A. (2025, May 15). Saudi Arabia: Total population from 2020 to 2030. Statista. <https://www.statista.com/statistics/262467/total-population-of-saudi-arabia>

99 Kuzma, S., Saccoccia, L., & Chertock, M. (2023, August 16). 25 countries, housing one-quarter of the population, face extremely high water stress. World Resources Institute. <https://www.wri.org/insights/highest-water-stressed-countries>

100 שם. סיווג זה ניתן כאשר מדינות צורכות יותר מ-80% מהמשאבים המתחדשים שלהן להשקיה, גידול בעלי חיים, תעשייה ושימושים ביתיים.

101 Agence France-Presse. (2023, September 17). Water-starved Saudi confronts desalination's heavy toll. Voice of America. <https://www.voanews.com/a/water-starved-saudi-confronts-desalination-s-heavy-toll/7271844.html>

102 Sachs, J.D., Lafortune, G., Fuller, G. (2024). SDG Dashboards and Trends: Saudi Arabia. <https://dashboards.sdgindex.org/static/profiles/pdfs/SDR-2025-saudi-arabia.pdf>

מדיניות

במסגרת חזון 2030, תוכנית הדגל של הממלכה שמוביל יורש העצר, מוחמד בן סלמאן, מושם דגש על קיימות וניהול משאבים, כולל שיפור הגישה למים באמצעות השקעות פרטיות וזרות ופיתוח טכנולוגיות מתקדמות. משרד הסביבה, המים והחקלאות (MEWA) מוביל את יישום "אסטרטגיית המים הלאומית 2030" השואפת להבטיח גישה רציפה למים בטוחים ונקיים, לשפר את ניהול הביקוש למים בכל המגזרים, ולספק שירותי מים וביוט איכותיים ובמחירים בני-השגה.¹⁰³

ב-2016 דווח כי ריאד הקצתה כ-80 מיליארד דולר לטובת פעילות התפלה על מנת להגדיל את קיבולת ההתפלה ל-8.5 מיליון מ"ק ליום עד 2025.¹⁰⁴ על פי היעד שהציב משרד הסביבה, המים והחקלאות (MEWA), עד 2030 יסופקו 90% מהמים על ידי התפלה (לעומת כ-70% כיום) ו-10% הנותרים באמצעות מים תת-קרקעיים ועיליים. כמו כן, כחלק מהתוכנית לטיפול בשפכים, הוקמו למעלה מ-130 מתקני טיפול בשפכים ומתבצעת הרחבה ניכרת של רשתות הביוב, המטפלות כעת בכ-50% מהשפכים במדינה.¹⁰⁵

בספטמבר 2023 הוכרז על הקמת ארגון מים עולמי (Global Water Organization) בריאד, שמטרתו לקדם פרויקטים חדשניים בתחום המים ולמשוך השקעות וידע.¹⁰⁶ מעבר לתרומה הצפויה של המרכז לסיוע בפתרון משבר המים בתוך הממלכה, הוא חלק מאסטרטגיה סעודית לתרום למאמצים הבינלאומיים בתחום קיימות מים. יחד עם הקרן הסעודית לפיתוח (SDF), שמאז 1975 מימנה קרוב ל-150 פרויקטים בתחום המים במדינות מתפתחות, שני הארגונים הללו עוסקים בקידום גישה למים נקיים ותברואה ויישום פתרונות בני-קיימא לשימור מים ולטיפול בשפכים בהתאם ליעדי פיתוח בני-קיימא של האו"ם.¹⁰⁷

מזון

צרכים ואתגרים

90% משטחי ערב הסעודית אינם מתאימים לחקלאות. לצד התלות הגבוהה במים מותפלים, המדינה מתקשה לפתח תעשיית ייצור מזון מקומי באופן מספק, ובפרט ייצור פירות וירקות שלא ניתן לגדלם בתנאי מזג אוויר קיצוניים. אתגרים נוספים כוללים סבסוד לא יעיל של צריכת מזון, ושיעור גבוה יחסית של בזבז מזון במדינה.¹⁰⁸

103 Ministry of Environment, Water, and Agriculture. (2024, February 24). National Water Strategy. <https://www.mewa.gov.sa/en/Ministry/Agencies/TheWaterAgency/Topics/Pages/Strategy.aspx>

104 Asaba, B. (2016, January 12). KSA to invest \$80bn in water desalination by 2025. Utilities Middle East. <https://www.utilities-me.com/news/article-4015-ksa-to-invest-80bn-in-water-desalination-by-2025>

105 International Trade Administration. (2024, January 3). Saudi Arabia - Water. U.S. Department of Commerce. <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/saudi-arabia-water>

106 Gardazi, S. S. (2023, September 4). Saudi Arabia to establish global water organization to address supply challenges. Forbes Middle East. <https://www.forbesmiddleeast.com/lifestyle/environment/saudi-arabia-establishes-global-water-organization-to-address-global-water-supply-challenges>

107 Saudi Fund for Development. (2024, October 7). Saudi Fund for Development (SFD) signs a memorandum of cooperation with the Global Water Organization to support water projects worldwide. <https://www.sfd.gov.sa/en/n815>

108 Food and Agriculture Organization of the United Nations. (n.d.). Saudi Arabia and FAO. <https://openknowledge.fao.org/bitstreams/5db5a2a1-5ed5-40ab-9707-f3d39963ce08/download>

כיום, כ-80% מצריכת המזון בערב הסעודית מקורה בייבוא.¹⁰⁹ בשל גידול מהיר באוכלוסייה, ייבוא המזון הכולל לממלכה נדרש לגדול בהתאם. ברם, אירועי מזג אוויר קיצוניים שגרמו נזק לגידולים, לצד גורמים נוספים, הובילו יצרניות מזון גדולות כמו הודו להטיל איסורים על ייצוא מוצרים בסיסיים כמו חיטה ואורז, צעד שהגביר את מצוקת המזון בקרב מדינות רבות במזה"ת, וערב הסעודית בתוכן.¹¹⁰ כתוצאה מכך החלו בערב הסעודית לבחון כיצד ניתן לגוון את מקורות הספקת המזון ולהגביר את הייצור המקומי.

ביצועים בהשוואה ליעדי "אפס רעב" נבחרים כפי שהוגדרו ב-SDG2¹¹¹

יעד	ביצועים	סטטוס
שכיחות תת-תזונה (באחוזים)	3.8 [2021]	✓ היעד הושג, במגמת שימור
רמת יציבות מערכת המזון ומחזורי האספקה (הטוב ביותר – 2, הגרוע ביותר – 3)	2.3 [2021]	☒ השגה חלקית של היעד, במגמת שיפור מתון
תפוקת דגנים (טון שנקטף לדונם של אדמה)	5 [2022]	✓ היעד הושג, אין שינוי

מדיניות

משנת 1970 ועד שנות ה-2000 העניקה הממשלה סובסידיות ממשלתיות למגזר החקלאי במטרה לפתח תעשיות חקלאיות מקומיות ולהחזיק עתודות חיטה כאמצעי אסטרטגי לביטחון תזונתי. כתוצאה מהמהלך, עד שנות ה-80 הפכה ערב הסעודית ליצרנית החיטה החמישית בגודלה בעולם. ברם, בשל העלויות הגבוהות, בעיקר ייבוש מאגרי מי תהום קריטיים והוצאות ממשלתיות כבדות, ב-2008 הכריזה הממשלה על החלטתה להפסיק בהדרגה את הסובסידיות ליצרני חיטה, מה שהביא לסגירתן של כ-40% מהחברות החקלאיות.¹¹²

בעקבות משבר מחירי המזון של 2007-2008 והפסקת תוכנית החיטה השיק המלך דאז, עבדאללה בן עבד אל-עזיז אאל סעוד, את יוזמת ההשקעות החקלאיות הסעודיות בחו"ל. הרעיון המרכזי היה לעודד רכישת אדמות חקלאיות בארצות הברית, באסיה ובאפריקה. אך עם הפלישה הרוסית לאוקראינה והשלכות המלחמה על ייצוא החיטה נאלצה הממלכה לעדכן את מדיניות הייצור המקומי שלה לשם הבטחת הביטחון התזונתי. מאז תוכנית החיטה נלמדו לקחים חשובים שדחפו לקדמה טכנולוגית במטרה להפוך את ייצור המזון המקומי לבר-קיימא מבלי לרוקן מאגרי מים שאינם מתחדשים.

בהתאם לכך, בעשור האחרון השקיעה ערב הסעודית מיליארדי דולרים בטכנולוגיות חקלאות מהדור הבא, כולל חקלאות אנכית, הידרופוניקה (גידול צמחים ללא תלות באדמה) ובינה מלאכותית.¹¹³ כך, למשל, גיתחה חברת הסטרטאפ הסעודית, Mishkat Agritech Farms, שהוקמה ב-2017, את החווה

109 Mousa, H. (2023, June 27). Retail foods (Saudi Arabia). United States Department of Agriculture (USDA). https://apps.fas.usda.gov/newgainapi/api/Report/DownloadReportByFileName?fileName=Retail%20Foods_Riyadh_Saudi%20Arabia_SA2023-0006.pdf

110 Al-Tamimi, J., & Kumar, S. (2023, July 31). How serious an impact will reduced rice supplies have on the Arab world following India's export ban? Arab News. <https://www.arabnews.com/node/2347476/middle-east>

111 Sachs, J.D., Lafortune, G., Fuller, G. (2024). SDG Dashboards and Trends: Saudi Arabia. <https://dashboards.sdgindex.org/static/profiles/pdfs/SDR-2025-saudi-arabia.pdf>

112 van den Bosch, M. (2024, May 13). Saudi Arabia's 60-year battle for food security. Arab Gulf States Institute. <https://aqsi.org/analysis/saudi-arabias-60-year-battle-for-food-security>

113 Ibid.

ההידרופונית האנכית הראשונה בג'דה, עם צפי להתרחב לערים נוספות ברחבי הממלכה.¹¹⁴ התוצרת בחווה גדלה בתנאים מבוקרים ללא שימוש בחומרי הדברה ומזהמים, והשימוש בטכנולוגיה הידרופונית מאפשר הפחתה של 90% מצריכת המים בהשוואה לחקלאות מסורתית.¹¹⁵

ערב הסעודית אף קוראת להעלאת המודעות והגברת שיתוף הפעולה הבינלאומי בנושא. במהלך השתתפותו בפגישה של שרי החקלאות של חברות ארגון ה-G20 בברזיל הדגיש שר הסביבה, המים והחקלאות הסעודי, עבדולרחמן אל-פאדלי, את הדחיפות "לאמץ שינוי ארוך-טווח בתחום הביטחון התזונתי" לצד החשיבות של מאמצים משותפים להתמודדות עם סוגיות הקשורות לשרשראות אספקה.¹¹⁶ בנאומו התייחס גם ל"מרכז המלך סלמאן לסיוע הומניטרי והצלה", שהוקם ב-2015, ומאז, לדבריו, הוציא לפועל למעלה מ-900 פרויקטים בתחום המזון ב-78 מדינות.¹¹⁷ בכנס "עולם ללא רעב", שהתקיים באדיס אבבה, הצהיר סגן שר הסביבה כי בדרך להשגת ביטחון תזונתי, בממלכה "שואפים להרחיב את ההשקעות החקלאיות במדינות בעלות יתרונות תחרותיים, משאבים טבעיים שופעים ושווקים צומחים, על מנת למנף יכולות חקלאיות משולבות וליצור הזדמנויות עבודה נוספות..."¹¹⁸.

בריאות

צרכים ואתגרים

מערכת הבריאות של ערב הסעודית מתמודדת עם מגוון אתגרים, כאשר אחד הבולטים בהם הוא שיעור גבוה במיוחד של מחלות לא מידבקות (NCDs), כמו סוכרת והשמנת יתר.¹¹⁹ הטיפול במחלות אלו הוא יקר ומהווה נטל כבד על מערכת הבריאות. אתגר נוסף הוא גישה מוגבלת של תושבי האזורים הכפריים והמרוחקים לשירותי בריאות איכותיים, שכן מרכזי הבריאות מרוכזים בעיקר באזורים עירוניים.¹²⁰ כמו כן, קיים מחסור במומחים ובצוות רפואי מוסמך, לצד תלות גבוהה בעובדים זרים בתחום.¹²¹

114 Buzin, K. (2023, August 28). Saudi Arabia: "Greenhouse and vertical farming can undoubtedly be profitable here". Vertical Farm Daily. <https://www.verticalfarmdaily.com/article/9554437/saudi-arabia-greenhouse-and-vertical-farming-can-undoubtedly-be-profitable-here>

115 Mishkat Agritech Farms. About us. <https://mishkat.com/about-us>

116 Ministry of Environment, Water and Agriculture. (2024, September 13). Saudi Arabia urges global cooperation for sustainable food security. <https://www.mewa.gov.sa/en/MediaCenter/News/Pages/News10312020.aspx>

117 Ibid.

118 Arab News. (2024, November 8). Saudi Arabia advocates for global cooperation to end hunger, ensure food security. <https://arab.news/jfc28>

119 Saeed A, Bin Saeed A, AlAhmri F A (April 19, 2023) Saudi Arabia Health Systems: Challenging and Future Transformations With Artificial Intelligence. Cureus 15(4): e37826. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/37214025/>

120 Ibid.

121 Albejaidi, F., & Nair, K. (2019). Building the health workforce: Saudi Arabia's challenges in achieving Vision 2030. International Journal of Health Planning and Management, 34(4), e1405–e1419. <https://doi.org/10.1002/hpm.2861>

ביצועים בהשוואה ליעדי "בריאות טובה ורווחה" נבחרים כפי שהוגדרו ב-SDG3:¹²²

יעד	ביצועים	סטטוס
שיעור תמותת נשים במהלך לידה (פר 100,000 לידות חי)	16.2 [2020]	✓ היעד הושג, אין שינוי
שיעור תמותת תינוקות (פר 1,000 לידות חי)	3.1 [2022]	✓ היעד הושג, במגמת שימור
שכיחות שחפת (פר 100,000 תושבים)	8.2 [2022]	✓ היעד הושג, במגמת שימור
שיעור תמותה מתוקנן גיל עקב מחלות לב וכלי דם, סרטן, סוכרת, או מחלות נשימה כרוניות בגיל 30-70 (באחוזים)	20.9 [2019]	☒ קשיים בהשגת היעד, במגמת שיפור מתון
שיעור תמותה מתוקנן גיל הנובע מזיהום אוויר בתוך הבית וזיהום אוויר חיצוני (פר 100,000 תושבים)	91 [2019]	☒ קשיים בהשגת היעד, אין מידע זמין באשר להתקדמות
תוחלת חיים בלידה (בשנים)	76.9 [2021]	☒ השגה חלקית של היעד, אין שינוי

מדיניות

בספטמבר 2021 השיקה ערב הסעודית את "תוכנית טרנספורמצית מגזר הבריאות" במטרה לייעל את שירותי הבריאות בממלכה תוך שיתוף פעולה עם גורמים במגזרים הציבורי והפרטי, ובהתאם ליעדים הלאומיים האסטרטגיים שהוגדרו בחזון 2030. התוכנית התמקדה בשיפור הטיפול המניעתי, ניהול חכם של משאבי בריאות, יישום טכנולוגיות מתקדמות, ושיתוף פעולה עם המגזר הפרטי.¹²³ בין הישגי התוכנית נמנים הקמת בית החולים הווירטואלי הגדול ביותר בעולם (SEHA), המקשר בין למעלה מ-170 בתי חולים ברחבי הממלכה, הכפלה של מספר האזרחים העובדים בתחום הסיעוד, וכן עלייה ניכרת באחוז האוכלוסייה, כולל בפריפריה, המקבלת שירותי בריאות בסיסיים.¹²⁴

כחלק מהשינוי השאפתני, מערכת הבריאות הסעודית החלה לעבור תהליך של מודרניזציה הכולל שדרוג טכנולוגיות רפואיות ופיתוח יכולות למתן שירותי רפואה מרחוק. בהתאם לכך, הוקמה רשות הנתונים והבינה המלאכותית הסעודית (SDAIA) לאימוץ בינה מלאכותית ושימוש אסטרטגי בנתונים, וכן הוקמו 10 מיזמים בתחום הרדיולוגיה מרחוק.¹²⁵ היוזמה כוללת גם השקעות בתשתיות בריאות ובכוח אדם מוסמך, עם תוספת של עשרות אלפי מיטות בבתי חולים כדי לתמוך במגמת גידול האוכלוסייה.¹²⁶

122 Sachs, J.D., Lafortune, G., Fuller, G. (2024). SDG Dashboards and Trends: Saudi Arabia. <https://dashboards.sdgindex.org/static/profiles/pdfs/SDR-2025-saudi-arabia.pdf>

123 Health Sector Transformation Program delivery plan 2020–2021 (2021, September 5). Ministry of Health. https://www.vision2030.gov.sa/media/0wop2tds/hstp_eng.pdf

124 Health Sector Transformation Program achievement report 2023. Ministry of Health. <https://www.vision2030.gov.sa/media/xznx3vz/hstp-annual-report-2023-en.pdf>, pp. 16, 22.

125 Global Health Exhibition. How Saudi's Vision 2030 is going to transform the healthcare industry. <https://www.globalhealthsaudi.com/en/news/healthcare-insights/how-saudis-vision-2030-is-going-to-transform-the-healthcare.html>

126 Ibid.

מדיניות הבריאות שמה דגש רב על מחקר וחדשנות באמצעות שיתוף פעולה עם חברות תרופות גלובליות וביצוע ניסויים קליניים, כמו הפרויקט המשותף של קליניקת עבדול לטיף ג'מיל ב-MIT ובית החולים של המלך פייסל לזיהוי מוקדם של סרטן השד.¹²⁷ היא גם מקדמת חדשנות בתחום הרגולציה, באמצעות אסטרטגיית הביוטכנולוגיה הלאומית והמסלול של ה-FDA הסעודי למכשור רפואי חדשני.

בזירה הגלובלית, מאז 2018, ערב הסעודית היא בין 20 התורמים הגדולים ביותר של ארגון הבריאות העולמי (WHO) עם השקעה של למעלה מ-385 מיליון דולר ביוזמות בריאות עולמיות ובמבצעי חירום במדינות שונות. יתרה מכך, ב-2024 התחייבה הממלכה לתרום 500 מיליון דולר על פני חמש שנים לתמיכה בעבודת "היוזמה הגלובלית למיגור מחלת הפוליו" (GPEI). פעילותה בנושא בפורומים אזוריים, דוגמת הארגון לשיתוף פעולה אסלאמי (OIC), תרמה לכך ש-55 מתוך 57 המדינות החברות בארגון הפכו למדינות נקיות מפוליו.¹²⁸

קרדיט: VD Image Lab

המרכז לרפואה מתקדמת בריאד

¹²⁷ Ibid.

¹²⁸ World Health Organization. (2024, August 13). The strategic partnership with the Kingdom of Saudi Arabia. <https://www.who.int/about/funding/contributors/kingdom-of-saudi-arabia>

גרמניה: שותפה מובילה בפיתוח בר-קיימא ובקידום אינטגרציה אזורית בתחומי המים, המזון והבריאות

גרמניה מצטיינת בביצועיה בהשגת יעדי ה-SDG, והיא מדורגת במקום ה-4 (מתוך 167) עם ציון של 83.4, המייצג את ההתקדמות שנראתה בדרך להשגת כל 17 היעדים שהוגדרו במסגרת אג'נדה 2030 לפיתוח בר-קיימא.¹²⁹ מעבר ליישום מוצלח של מדיניות הפיתוח בתוך גבולותיה, גרמניה ניצבת בחזית המאמץ הגלובלי לקידום יעדי האג'נדה, ובפרט בתחומי המים, המזון והבריאות בשותפות עם המדינות החברות, כפי שניתן ללמוד, בין היתר, מדו"ח הסוקר את יישום האג'נדה שפרסמה הממשלה הגרמנית בשנת 2021.¹³⁰

ברלין היא אף אחת השחקניות הבולטות בזירה הבינלאומית בקידום אינטגרציה אזורית, ופועלת בשיתוף פעולה הדוק עם האיחוד האירופי לקידום יציבות, קיימות וחדשנות אזורית. על בסיס ערכים משותפים וניסיון מוכח בביצוע פרויקטים רחבי היקף, ישראל וגרמניה תוכלנה לשתף פעולה ביוזמות אזוריות עתידיות בתחומי המים, הבריאות והחקלאות.

מים

גרמניה מובילה את המאמץ הגלובלי לפיתוח בר-קיימא של מערכות מים ושיפור הזמינות והנגישות למים איכותיים במגוון אמצעים, החל ממתן מימון לפרויקטים הומניטריים, עבור בשיתוף ידע ומומחיות בפורומים אזוריים ובינלאומיים ועד תמיכה לוגיסטית. גרמניה היא התורמת הבילטרלית השנייה בגודלה בעולם לשיתופי פעולה בתחום פיתוח המים. בין השנים 2013-2017 הקצתה גרמניה מעל 3.3 מיליארד אירו במסגרת "הסיוע הרשמי לפיתוח" (ODA) של ה-OECD למטרה זו.¹³¹

כמו כן, גרמניה מארחת את מטה הברית הגלובלית לשותפויות בין מפעילי מים (GWOPA) של UN-Habitat, ולוקחת חלק בהקמת מערכת גלובלית לניטור איכות המים וניהול משאבי מים. בנוסף, במסגרת עבודתה ב"תוכנית הסביבתית של האו"ם" (UNEP), גרמניה אמונה על הניהול והפיתוח של מסד נתונים עולמי לאיכות מים.¹³²

בנובמבר 2022 השיקה גרמניה, בשיתוף עם קרן החירום הבינלאומית של האו"ם לילדים (UNICEF), פרויקט לאספקת מי שתייה בטוחים ונקיים ליותר מ-250,000 בני אדם במחוז א-נג'ף שבדרום עיראק.¹³³

129 Sachs, J.D., Lafortune, G., Fuller, G. (2024). SDG Dashboards and Trends: Germany. <https://dashboards.sdgindex.org/profiles/germany>

130 The German Federal Government. (2021, June). Report on the implementation of the 2030 Agenda for sustainable development: German Voluntary National Review to the HLPF 2021. https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/279522021_VNR_Report_Germany.pdf

131 Ibid, p. 60.

132 Ibid.

133 UNICEF. (2022, November 27). UNICEF, funded by Germany, ensures access to safe drinking water to more than 250,000 people in Al Najaf Governorate. <https://www.unicef.org/iraq/press-releases/unicef-funded-germany-ensures-access-safe-drinking-water-more-250000-people-al-najaf>

בנוסף, במרץ 2023 השיקה גרמניה, יחד עם הולנד, את היוזמה הגלובלית הראשונה לגיוס השקעות ציבוריות ופרטיות לטובת פיתוח תשתיות מים עירוניות עמידות לשינויי אקלים במדינות הדרום הגלובלי.¹³⁴ היוזמה נועדה לתמוך בשירותי אספקת מים, טיפול בביוב ושיפור התשתיות שלהן באופן עצמאי ובמימון שוטף.

מזון

גרמניה היא התורמת הבילטרלית השנייה בגודלה בעולם לפרויקטים הומניטריים בתחום ביטחון המזון. ב-2022 השקיעה גרמניה כ-5 מיליארד אירו בהתמודדות עם השלכות המלחמה באוקראינה על ביטחון המזון הגלובלי.¹³⁵ אחת מתוכניות הדגל שגרמניה תומכת בהן מאז 2014 היא יוזמת "עולם אחד – ללא רעב", שלה היא תורמת יותר מ-2 מיליארד אירו בשנה (שנייה רק לארה"ב).¹³⁶ בנוסף, גרמניה מקיימת שיתוף פעולה הדוק עם ארגון המזון והחקלאות (FAO), ועובדת בשיתוף עם סוכנויות ויוזמות נוספות של האו"ם על מנת להבטיח תזונה נאותה ברחבי העולם.¹³⁷

גרמניה פעילה מאוד גם בכל הקשור למחקר בינלאומי חדשני בתחום החקלאות, ופועלת להנגשת הממצאים לציבור הרחב. ב-2018 יזמה ממשלת גרמניה את הקמתו של מיזם ייחודי בהשתתפות עשרות שחקנים מהמגזר הפרטי, החברה האזרחית והשדה הפוליטי, שנועד לשפר את תנאי החיים של חקלאים ולייצר שרשראות אספקה חסכוניות ובנות-קיימא.¹³⁸

בריאות

גרמניה שותפה למגוון ארגוני בריאות רב-לאומיים, ביניהם ארגון הבריאות העולמי (WHO), ברית החיסונים (GAVI), הקרן הגלובלית למאבק באיידס, שחפת ומלריה (GFATM) ואחרים.¹³⁹ כחלק מגישת "בריאות אחת" שאומצה על ידי האו"ם,¹⁴⁰ שמטרתה לאזן ולייעל באופן בר-קיימא את בריאותם של בני אדם, בעלי חיים ומערכות אקולוגיות, יזמה ברלין את הקמתו של צוות מומחים בכיר שמייעץ לסוכנויות האו"ם המגוונות הפועלות בתחום הבריאות ומקדם את שיתוף הפעולה ביניהן.

בשנת 2019 נוסד המרכז לבריאות עולמית של גרמניה (Global Health Hub Germany), שמאגד תחתיו קבוצות בעלי עניין ומגזרים רלוונטיים בתחום הבריאות העולמית על מנת שאלו יוכלו לתאם ולשתף פעולה בסוגיות גלובליות בצורה יעילה יותר.¹⁴¹ בשנה זו השיקה גרמניה את "תוכנית הפעולה הגלובלית לחיים בריאים ורווחה לכול" (GAP) בשיתוף עם נורבגיה וגאנה, והיא אומצה על ידי ארגון הבריאות העולמי

134 UN Department of Economic and Social Development. Urban Water Catalyst Initiative (UWCI). <https://sdgs.un.org/partnerships/urban-water-catalyst-initiative-uwci>

135 UN Department of Economic and Social Development. National Commitment to SDG Transformation: 2024 Update. https://sdgs.un.org/sites/default/files/webform/sdg_national_commitments_form/21885/annual-update-germany-shape-german-2024.pdf

136 The German Federal Government. (2021, June). Report on the implementation of the 2030 Agenda for sustainable development: German Voluntary National Review to the HLPF 2021. https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/279522021_VNR_Report_Germany.pdf, p. 38.

137 Ibid.

138 Ibid.

139 Ibid, p. 43.

140 World Health Organization. One Health. https://www.who.int/health-topics/one-health#tab=tab_1

141 Global Health Hub. Advancing Global Health Together. <https://www.globalhealthhub.de/en/about-us/idea>

ו-12 ארגונים רב-לאומיים נוספים.¹⁴² בנוסף, בוועידת הבריאות העולמית בברלין שהתקיימה באוקטובר 2024 הכריז קנצלר גרמניה הקודם, אולף שולץ, כי המדינה מתחייבת להקצות כ-400 מיליון דולר לטובת הארגון למשך ארבע השנים הקרובות.¹⁴³

גרמניה והאיחוד האירופי: חזון לאינטגרציה אזורית מתחדשת

בשנים האחרונות שם לו האיחוד האירופי למטרה לחזק את הקשרים עם שש המדינות החברות במועצת שיתוף הפעולה של המפרץ: בחריין, כוית, ערב הסעודית, עומאן, קטר ואיחוד האמירויות. בהתאם לכך, במאי 2022 פרסמו הנציבות האירופית והנציג העליון של האיחוד לענייני חוץ ומדיניות ביטחון הודעה משותפת על השקתה של שותפות אסטרטגית עם מדינות המפרץ.¹⁴⁴

במסגרת ההחלטה פורסם נייר מדיניות מקיף המהווה מפת דרכים אופרטיבית לקידום השותפות האסטרטגית בתחומי העדיפות שהוגדרו, ביניהם סחר והשקעות, אנרגיה, אקלים, בריאות גלובלית ושלום אזורי. בתחום הבריאות, האיחוד האירופי רואה במדינות המפרץ שותפות חשובות למאמץ הקולקטיבי להתמודד עם השפעות מגפת הקורונה ולהבטיח מסגרת גלובלית יציבה שתחזק את יכולת התגובה של מדינות למשברים בריאותיים עתידיים.¹⁴⁵ בתחומי הסביבה והמים, סוגיות בעלות עניין משותף כוללות שימור וניצול בר-קיימא של משאבי הים, ניהול מערכות מים והתמודדות עם זיהום ימי, בייחוד באזורים עירוניים צפופים.¹⁴⁶ בתחום המזון, האיחוד האירופי עובד בשיתוף עם מדינות המפרץ על בניית מערכות מזון בריאותיות וידידותיות לסביבה, בהתאם לאסטרטגיית ה-Farm to Fork של האיחוד, על מנת לחזק את הביטחון התזונתי הגלובלי, ולנוכח משבר המזון שנגרם כתוצאה ממלחמת רוסיה-אוקראינה.¹⁴⁷

מאז השקת אסטרטגיית האיחוד האירופי למפרץ, חלה התקדמות ניכרת ביחסים בין הצדדים. כך, למשל, במאי 2023 מונה שליח מיוחד של האיחוד האירופי למדינות המפרץ ובהמשך נערכו פגישות בדרג שרי חוץ שעסקו בביטחון אזורי בריאד, בלוקסמבורג, בבריסל ועוד.¹⁴⁸ יוזמות אלו ואחרות העניקו תנופה מחודשת ליחסי האיחוד האירופי עם מדינות המפרץ, ונועדו להמשיך ולהעמיק את שיתוף הפעולה בשלל תחומים.

האיחוד האירופי רואה בישראל שותפה חשובה לתהליך ומייעד לה תפקיד משמעותי בקידום אינטגרציה אזורית. באוגוסט 2020 בירך האיחוד על ההכרזה על נרמול היחסים בין ישראל לאיחוד האמירויות,¹⁴⁹ ובהמשך עם מדינות אחרות. בשנת 2023 הגביר האיחוד האירופי את מעורבותו בקידום הסכמי אברהם בהובלת נציב השכנות וההרחבה של האיחוד לשעבר, אוליבר ורהלי. בפברואר אותה שנה לקחה ישראל

142 Germany's Federal Ministry of Health. Global Action Plan (GAP). <https://www.bundesgesundheitsministerium.de>

143 World Health Organization. (2024, October 14). US\$ 1 billion in new and reaffirmed funding commitments announced for WHO's ongoing Investment Round. <https://www.who.int/news/item/14-10-2024-usd-1-billion-in-new-and-reaffirmed-funding-commitments-announced-for-who-s-ongoing-investment-round>

144 European Parliament (2022, May 18). Joint Communication on the Partnership with the Gulf. <https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/carriage/partnership-with-the-gulf/report?sid=8901>

145 European Commission (2022, May 18). Joint Communication to the European Parliament and the Council. <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/Joint%20Communication%20to%20the%20European%20Parliament%20and%20the%20Council%20-%20A%20Strategic%20Partnership%20with%20the%20Gulf.pdf>, p. 3.

146 Ibid, pp. 7-8.

147 Ibid.

148 Sons, S. (2024, October 29). The EU-GCC summit: Late, but not too late. Brussels International Center. <https://www.bic-rhr.com/research/eu-gcc-summit-late-not-too-late>

149 Council of the EU. (2020, August 15). Declaration by the High Representative on behalf of European Union on the announcement of a normalisation of relations between Israel and the UAE. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases>

חלק לראשונה בסדנה משותפת יחד עם מרוקו והאיחוד האירופי שהתקיימה ברבאט.¹⁵⁰ הסדנה, שמומנה על ידי האיחוד האירופי, הוקמה במטרה לקדם פרויקטים בתחום האנרגיה והמים, כולל תוכניות לבניית מתקני התפלה וניהול מי שפכים. בנוסף הקצה ורהלי 10 מיליון אירו להרחבת פעילויות דומות, והוקמה ועדת היגוי בשגרירות האיחוד האירופי בתל אביב במטרה להניע פרויקטים חדשים גם עם בחריין, איחוד האמירויות, הפלסטינים, ירדן ומצרים.¹⁵¹

במהלך אירוע לציון 75 שנה לישראל, ביוני 2023, הודיעה נשיאת הפרלמנט האירופי על השקת "רשת הסכמי אברהם" – ברית פרלמנטרית חוצת-מפלגות שמטרתה לגייס תמיכה של האיחוד האירופי בהסכמי אברהם בין ישראל למדינות השכנות.¹⁵² מתוך מחויבות לחיזוק היציבות האזורית הקצתה הנציבות 18 מיליון אירו לתמיכה בהסכמים, והדגישה את חשיבות המשך שיתוף הפעולה, בייחוד לנוכח אירועי ה-7 באוקטובר.¹⁵³

כמו כן, בנובמבר 2023 פרסמה הנציבות האירופית תוכנית פעולה לשיתוף פעולה אזורי בין האיחוד האירופי לישראל, תוך התמקדות בשלושה נושאים מרכזיים: תמיכה בהסכמי אברהם באמצעות קידום יציבות אזורית ושיתוף פעולה כלכלי בין המדינות החברות, מאבק באנטישמיות, וטיפול חיי הקהילה היהודית.¹⁵⁴ המסמך הוא חלק מתוכנית רחבה יותר במסגרת מדיניות השכנות וההרחבה (ENP) שהושקה על ידי האיחוד האירופי ב-2004 כדי לחזק את היחסים עם מדינות שכנות מדרום וממזרח לאיחוד.¹⁵⁵

150 Lempkiewicz, Y. (2023, March 14). Europe slowly understands the importance of the Abraham Accords. European Jewish Press. <https://ejpress.org/europe-slowly-understands-the-importance-of-the-abraham-accords>

151 Ibid.

152 O'Reilly, T. (2023, June 3). EU: Abraham Accords initiative launched in Parliament. The European Conservative. <https://europeanconservative.com/articles/news/eu-abraham-accords-initiative-launched-in-parliament>

153 European Parliament. (2024, April 4). Supporting the Abraham Accords as a stepping stone towards regional peace (E-9-2024-001011_EN). https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2024-001011_EN.html

154 European Commission. Action document for "Regional EU-Israel cooperation in support of the Abraham Accords, and fight against antisemitism and fostering Jewish life". https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/f28b2aa1-2bf7-4316-9e8c-715dc1f76717_en?filename=C_2023_8324_F1_ANNEX_EN_V2_P1_3131129.PDF

155 European External Action Service. (2021, July 29). European Neighbourhood Policy. https://www.eeas.europa.eu/eeas/european-neighbourhood-policy_en

בהתבסס על סקירת הצרכים, האתגרים והחזון הלאומי של מדינות הסכמי אברהם וערב הסעודית בתחומי המים, הבריאות והמזון, מומלץ למקבלי ההחלטות בישראל לאמץ מדיניות הנשענת על ארבעה קווים מנחים מרכזיים שיפורטו מטה. יודגש כי מימוש מלא של ההמלצות מותנה בירידת המתיחות הגאופוליטית. עם זאת, חלק מההמלצות ניתנות ליישום גם במצב של מתיחות גבוהה, ומתמקדות בבניית תשתית מקצועית, מוסדית ואסטרטגית שתאפשר מענה מהיר וניצול מיטבי של ההזדמנויות שתיפתחנה עם שינוי במציאות המדינית.

- התאמה בין חדשנות ישראלית לצרכים מקומיים וליעדי הפיתוח בר-הקיימא (SDGs):** על ישראל למקד את מאמציה במוצרים ובשירותים שבהם היא נהנית מיתרון יחסי, תוך התאמת טכנולוגיות מתקדמות לצרכים הייחודיים של כל מדינה, ליעדי הפיתוח בר-הקיימא ולחזון הלאומי הרחב. גרמניה תוכל להיות מעורבת הן כשותפה רגולטורית (באמצעות GIZ וניסיונה בניהול פרויקטים) והן במקרים מתאימים, כגוף מממן בפרויקטים בעלי ערך גלובלי. כמו כן, האיחוד האירופי, באמצעות אסטרטגיית Farm to Fork וההשקעות בתחומי מים ובריאות, כבר החל לפתח פלטפורמות שיתופיות עם מדינות האזור. שילוב ישראל במבנים אלה יכול להוות מודל לשיתוף פעולה משולש (ישראל-מדינות המפרץ-אירופה), שיתרום לגיטימציה בינלאומית של פרויקטים ישראליים ויסייע להפחית חסמים פוליטיים.
- קידום השתלבות במיזמים לאומיים על בסיס מודל ה-PPP:** מומלץ לעודד חברות ישראליות להשתלב בפרויקטים אסטרטגיים במדינות הסכמי אברהם באמצעות מודל השותפות הציבורית-פרטית (PPP) אשר מעניק גישה למיזמים בעלי חתימה גבוהה, אופק תפעולי ארוך-טווח ויכולת לבסס נוכחות בשווקים מרכזיים. על מנת לצמצם חסמים רגולטוריים, משפטיים ופיננסיים ולהתמודד בצורה מושכלת עם הסיכונים הנלווים, מומלץ כי החברות תיערכנה מראש להקמת שלוחות משפטיות ותפעוליות במדינות היעד ולרקימת קשרים עם שותפים מקומיים. לחברות ישראליות המבקשות להשתלב במרכזי PPP במפרץ מומלץ לשקול שיתוף פעולה עם גופים גרמניים דוגמת GIZ (סיוע טכני ורגולטורי) ו-KfW (ניסיון במימון וניהול פרויקטי תשתיות ו-PPP). מעורבותם יכולה לספק ערך מוסף חשוב – החל מהעברת ידע מקצועי, דרך סיוע בעמידה בתקנים בינלאומיים וכלה בחיזוק אמינות ולגיטימציה מול רשויות מקומיות וקרנות ריבונות.
- הקמת מנגנון תמיכה פיננסי לפעילות עסקית בשוקי המזרח התיכון:** נדרש להקים מעטפת פיננסית יעודית שתספק ערבויות מדינה וביטוח סיכונים לחברות ישראליות הפועלות במדינות הסכמי אברהם. המנגנון ייתן מענה לסיכונים משפטיים, רגולטוריים ופיננסיים, עם תעדוף שווקים בעלי פוטנציאל גבוה כמו ערב הסעודית ואיחוד האמירויות. במגזר העסקי, מומלץ לחברות ישראליות לבחון שיתופי פעולה עם גופים אירופיים וגרמניים כגון EIB והחברה הגרמנית להשקעות ולפיתוח (DEG). אף שאינם מעניקים מימון ישיר לחברות זרות במפרץ, מעורבותם בפרויקטים משולבים עם חברות אירופיות או במיזמים בעלי ערך גלובלי בתחומי מים, בריאות ואנרגיה ירוקה עשויה להעניק לגיטימציה בינלאומית, לחזק את אמינות המיזמים ולהקל על גיוס משקיעים מקומיים.
- גיבוש תוכנית אסטרטגית רב-שנתית להשקעה בפיתוח בינלאומי:** מומלץ לבחון את האפשרות להרחיב את שיתופי הפעולה עם מדינות הסכמי אברהם כך שיכללו גם נדבך הומניטרי, בנוסף

לממד המסחרי. מהלך כזה, שיתבסס על בחירה מושכלת של מדינות יעד על בסיס שילוב של תועלת מדינית, כלכלית והומניטרית, יוכל לתרום הן לחיזוק הקשרים המדיניים והן למיצוב ישראל כגורם בעל תרומה חיובית בזירה האזורית. לצורך כך, ניתן לשקול הקמה של סוכנות ייעודית שתסייע לחברות ישראליות בפעילותן במדינות מתפתחות – באמצעות תמיכה פיננסית והעברת ידע מקצועי. גרמניה, כמדינה המדורגת גבוה ביישום ה-SDGs ומובילה עולמית בפיתוח בינלאומי, יכולה להשתלב במהלך זה בין היתר באמצעות בנק הפיתוח הגרמני (KfW) המחזיק בניסיון עשיר במימון פרויקטי פיתוח ותשתית במדינות מתפתחות. האיחוד האירופי כבר מקדם תוכניות פיתוח עם מדינות המפרץ, והשתלבות ישראל במסגרתן תחזק את הממד ההומניטרי ותעניק לפעילות מסגרת מולטילטרלית רחבה.

מעבר להיבטים המעשיים, יש להכיר גם בתובנה תרבותית משמעותית שנמצאת בבסיס הקשרים העסקיים עם מדינות המפרץ. יזמים ישראלים נוטים לעיתים להתבלבל בין החמימות והכנסת האורחים האופיינית לאירוח הערבי לבין דפוסי הפעולה העסקיים. במפרץ שוררת הפרדה ברורה בין המישור האישי לעסקי, והיחסים המקצועיים מתנהלים באופן ענייני, ישיר ומוקפד. מעבר לכך, מדינות כמו ערב הסעודית ואיחוד האמירויות רואות עצמן אחראיות "לשכונה" וכמובילות סדר יום של יציבות, פיתוח ושגשוג כלכלי וחברתי בה. על כן, שיתופי פעולה שמבקשים להעמיק ולהתרחב לאורך זמן נדרשים להלום ככל הניתן את החזון הזה, ולא להיתפס כממוקדים באינטרס רווחי צר בלבד. ולכן, רגישות לקודים התרבותיים המקומיים והיכרות עם החזון האסטרטגי הרחב אינם רק עניין של נימוס, אלא תנאי להצלחה עסקית בת-קיימא.

התאמה בין חדשנות ישראלית לצרכים מקומיים וליעדי הפיתוח בר-הקיימא (SDGs)

מים

מדינות האזור מתמודדות עם אתגרים משמעותיים בתחום המים, ובראשם שיעור גבוה של משיכת מים מתוקים – נתון המעיד על לחץ גובר על מקורות המים, בייחוד כאשר האחוז חוצה את רף ה-25%. בנוסף, קיימים פערים בתחום מחזור מי שפכים. במרוקו ובסודן נראים גם קשיים גדולים באפשרויות נגישות למים ולתברואה.

ישראל, המובילה העולמית בהתפלת מי ים ובמחזור שפכים חקלאיים, מציעה מומחיות גם בניהול חכם של מים באמצעות מערכות מבוססות בינה מלאכותית וביג דאטה, ניהול צריכה, איתור נזילות וחיזוי ביקושים. יכולות אלו מאפשרות לישראל להשתלב כספקית טכנולוגיה או כשותפה בפרויקטים ניסיוניים של תשתיות מים, בייחוד במרוקו ובסודן, ובכך לתת מענה לצורך חיוני בפיתוח תשתיות מודרניות ובמערכות מתקדמות לניטור ובקרה של חלוקת המים.

במרץ 2021 נראתה פריצת דרך כאשר "מקורות", חברת המים הלאומית של ישראל, חתמה על חוזה פיתוח בממלכת בחרין במסגרת הסכמי אברהם. מדובר במהלך תקדימי שבו גוף ממשלתי ישראלי פועל לראשונה בתחום התשתיות במפרץ. הפרויקט ככל הנראה הוקפא אחרי ה-7 באוקטובר, וסביר להניח כי המשך קידום של פרויקטים מסוג זה תלוי בהבנות בין ישראל לבין המדינות הרלוונטיות, ובתהליך של התחממות מדינית שתיצור את התנאים המתאימים לשיתופי פעולה גלויים וארוכי טווח.

במקביל, מומלץ לפעול להרחבתם של מיזמים קיימים במגזר העסקי שכבר קיבלו את ה"חותמת" של גורם ממשלתי במדינות היעד. דוגמה למיזם כזה היא השותפות האסטרטגית שנחתמה בנובמבר 2020 בין חברת Watergen הישראלית ותאגיד Al Dahra, אשר מחצית מבעלותו נמצאת בשליטת Baynunah,

המקושרת ישירות לממשלת אבו-דאבי. במסגרת ההסכם הוקם מרכז קבוע באבו-דאבי לצורך ייצור והפצה של מכשור לייצור מים לשתייה ולהשקיה באזור.¹⁵⁶

היכן ששיתוף פעולה בילטרלי אינו מתאפשר, ניתן להרחיב או להסב את הפעילות הגלובלית של שותפויות כאלו ודומות על ידי הקמה של שלוחה עסקית במדינה שלישית ניטרלית ובעלת קשרים טובים עם ישראל ועם מדינות המפרץ, כגון ארה"ב. מהלך זה יסייע בכיזור סיכונים גאופוליטיים, יאפשר גמישות תפעולית מול שותפים מקומיים ויחזק את הלגיטימציה הבינלאומית של הפעילות.

עוד יש לשקול את שילובה של ישראל בקידום פרויקטים במסגרת ה-Global Water Organization שהוקם ביוזמה סעודית. בטקס החתימה על אמנת הארגון בריאד במאי 2025 הדגיש שר החוץ, הנסיך פייסל בן פרחאן, כי האירוע מהווה הזמנה פתוחה לכל מדינות העולם ולגופים פרטיים להצטרף לארגון ולקחת חלק בעיצוב עתיד משאבי המים הגלובליים.¹⁵⁷ כמו כן, שילוב ישראל בפרויקטים אזוריים הנתמכים על ידי גרמניה והאיחוד האירופי (כגון יוזמות לשיפור מערכות מים וביוב) יאפשר קידום פרויקטים משולבים עם מימון יציב ותמיכה בינלאומית.

מזון

בעוד שתת-תזונה אינה נפוצה במדינות המפרץ ובמרוקו, קיימת בעיה חוזרת של יציבות במערכת המזון ובשרשראות האספקה. הייבוא הוא עדיין הפתרון המרכזי, ונראה שמדינות אלו אינן מתכוונות לזנוח אותו, אך בד בבד קיים רצון אסטרטגי לחזק ייצור מקומי על מנת להגביר עמידות בשעת משבר. במרוקו קיימת אף בעיה בתפוקת הדגנים, החושפת את הקושי שלה לייצר מזון בסיסי באופן מקומי.

ישראל יכולה לתרום בחקלאות מדברית מתקדמת, כולל טכנולוגיות טפטוף, חקלאות מדויקת, ופתרונות גידול באקלים קיצוני. גרמניה, באמצעות יוזמת "עולם אחד – ללא רעב", והאיחוד האירופי עם אסטרטגיית Farm to Fork, יכולים לשמש גורמי עוגן לקידום חקלאות מדברית מתקדמת וחדשנות ישראלית באזור. שיתופי פעולה טרילטרליים יוכלו לתרום לשיפור יעילות הייצור החקלאי ולהגברת חוסנה של מערכת האספקה האזורית.

בנוסף, ישראל מציעה חדשנות בתחומי הפוד-טק והאגרי-טק – חלבונים אלטרנטיביים, גידול ורטיקלי, חיישנים חקלאיים ואוטומציה. ישראל הצטרפה ליוזמה כשותף ממשלתי בנובמבר 2021, והחברה הישראלית Aleph Farms נבחרה ב־2022 כשותפה ל-Innovation Sprint במסגרתה, במטרה להאיץ מחקר ופיתוח בתחום החקלאות התאית.¹⁵⁸ ה-Innovation Sprints הם מיזמים מואצים לקידום פתרונות אקלימיים-חקלאיים חדשניים המבוססים על השקעה עצמית ומתבצעים במסגרת שיתופי פעולה בינלאומיים. לאור מומחיותה של רשות החדשנות בעידוד יזמות, טיפוח אקו-סיסטם טכנולוגי והפעלת מנגנונים כגון חממות, מאיצים ומענקים, היא יכולה לשמש כמנוע מרכזי להגברת המעורבות של חברות ישראליות ולסייע בליווי מסודר להשתלבות בתחום פעילות זה ואחרים הנעשים מטעם AIM for Climate.

156 Reuters. (2020, November 26). UAE's Al Dahra, Israel's Watergev n sign strategic partnership on water security. <https://www.reuters.com/article/uk-emirates-israel-water/uaes-al-dahra-israels-watergen-sign-strategic-partnership-on-water-security-wam-idUSKBN286163>

157 Alshammari, H. (2025, May 28). Founding nations sign Global Water Organization charter in Riyadh. Arab News. <https://www.arabnews.com/node/2602535/saudi-arabia>

158 Kiernan-Stone, L. (2022, August 30). Aleph Farms is newest AIM for Climate Innovation Sprint partner; Brings \$40M in investment. Global AgInvesting Media. <https://globalaginvesting.com/aleph-farms-newest-aim-climate-innovation-sprint-partner-brings-40m-investment/#:~:text=As%20part%20of%20this%20innovation,and%20advisory%20firm%20Christensen%20Global>

כמו כן, יש לעודד שיתופי פעולה בין חברות ישראליות בעלות ניסיון מוכח בשטח לבין חברות מקבילות במדינות האזור, בין אם במסגרת שיתוף פעולה מסחרי רגיל (B2B) ובין אם באמצעות הקמת מיזם משותף (JV), זאת בהתאם לאופי הפרויקט ולמשך הזמן הנדרש ליישום. חברה דוגמת נטפים, מובילה בתחום ההשקיה בטפטוף ובמערכות בקרה חכמה בקנה מידה גלובלי, יכולה לשמש שותפה בפרויקטים אזוריים, על ידי הקמה של מרכזי הדגמה והכשרה, חממות חקלאיות חכמות, והובלה של פיילוטים בגידולים ייעודיים. יצוין כי באקלים הגאופוליטי הנוכחי, ובהתחשב בתמריצים הקיימים בשוקי המפרץ, נראה כי דרך המלך להתקשרות עסקית היא הקמה של חברה עם זהות משפטית מקומית, תוך ניהול אחראי מאחורי הקלעים.¹⁵⁹

בריאות

במדינות האזור קיימים אתגרים בריאותיים משמעותיים, ובהם שכיחות גבוהה יחסית של מחלות לב וכלי דם ותחלואה כרונית, לצד תחלואה הקשורה לזיהום אוויר כנימי וחיצוני ותוחלת חיים נמוכה יחסית – בעיקר במרוקו ובסודן. מדינות אלו מתמודדות בנוסף עם שיעור גבוה יחסית של תמותת נשים ותינוקות, וכן שכיחות די גבוהה של שחפת.

בישראל פועלות כ-1,600 חברות בתחומי מדעי החיים, עם מומחיות בבינה מלאכותית וברפואה דיגיטלית, ותשתית אקדמית ורפואית מהמובילות בעולם. שילוב זה מציב את ישראל כמרכז עולמי לפיתוח טכנולוגיות בריאות חדשניות, בדגש מיוחד על פתרונות למחלות כרוניות מורכבות כמו סוכרת, מחלות לב וכלי דם ומחלות ריאה.¹⁶⁰ כמו כן, החיבוריות הגבוהה בין המרכזים הרפואיים, קופות החולים ומשרד הבריאות, מציבה את ישראל כמובילה עולמית בתחום ניתוח הדאטה הרפואי – כפי שניכר במיוחד בתקופת מגפת הקורונה. מומחיות זו מהווה נכס שישראל יכולה לחלוק עם מדינות נוספות.

מומלץ למנף יוזמות מחקריות קיימות בין ישראל לאיחוד האמירויות כבסיס להרחבת שיתופי פעולה בילטרליים בתחום הבריאות. כך, למשל, שיתוף הפעולה בין מכון KSM של קופת חולים מכבי לבין רשת בתי החולים הממשלתית SEHA באמירויות מציג מודל מוצלח לשיתוף פעולה מחקרי במגוון תחומים – לרבות אפידמיולוגיה, בריאות דיגיטלית, גנומיקה וניסויים קליניים.¹⁶¹ יוזמה זו כוללת חילופי ידע, דאטה רפואי וסדנאות מחקר משותפות, ומהווה תשתית מצוינת להעמקת שיתופי הפעולה גם עם מוסדות נוספים באזור. ברמה האזורית, כדאי לבחון את הקמתם של מרכזי הדרכה רפואיים שישלבו רפואה מרחוק ותרגול סימולציות רפואיות, בהשתתפות נציגים של בתי חולים, חברות בריאות ומוסדות אקדמיים ממדינות האזור.

כדאי גם לשדרג את שיתופי הפעולה האקדמיים כך שיכללו תוכניות הכשרה לכוח אדם רפואי מקומי, בייחוד באזורים מרוחקים או מעוטי שירות, ובכך לצמצם פערים גאוגרפיים בנגישות לשירותים רפואיים. מיקוד ברפואה דיגיטלית ורפואה מרחוק בתוכניות ההכשרה – תחומים שבהם לישראל יתרון מוכח – יאפשר מתן שירותים רפואיים איכותיים גם למי שמתקשה להגיע פיזית למרפאות, כגון בעלי מוגבלויות, קשישים או תושבי אזורים כפריים.

159 המלצה המבוססת על ריאיון עם מיכאל רוטמן, מנכ"ל חברת Baynunah Watergeneration Technologies.

160 Israel Innovation Authority. (2020, December 1). Israel is spearheading a "BioConvergence" revolution. Israel Innovation Authority. <https://innovationisrael.org.il/en/israel-is-spearheading-a-bio-convergence-revolution>

161 Gulf Business. (2022, July 13). SEHA and Israel's leading HMO announce collaboration in research and digital health development. <https://gulfbusiness.com/seha-and-israels-leading-hmo-announce-collaboration-in-research-and-digital-health-development>

כמו כן, בכל הקשור לרפואה גנומית ופיתוח תרופות, יש ביקוש גובר למענה מותאם גנטית לאוכלוסיות מזרח-תיכוניות, שכן רוב המודלים הגנומיים הקיימים פותחו על בסיס אוכלוסיות אירופאיות וצפון-אמריקאיות.

שוק הגנומיקה במזרח התיכון ואפריקה צפוי להגיע להכנסות בהיקף של כ-1.17 מיליארד דולר עד שנת 2030, בקצב גידול שנתי ממוצע של 8.2%¹⁶². לישראל ולאיחוד האמירויות יכולות משלימות המציעות פוטנציאל משמעותי לשיתוף פעולה בתחום זה. האמירויות השקיעה בשנים האחרונות בהקמת מכוני גנומיקה, ברכישת מכשירי ריצוף דנ"א מתקדמים ובאיסוף דאטה רפואי רחב היקף. ישראל, מצידה, מובילה בניתוח דאטה גנטי ובפיתוח כלים ביואינפורמטיים ובינה מלאכותית. שילוב כוחות יאפשר לאמירויות למנף את יכולותיה האנליטיות של ישראל לצורך הפקת תובנות מהדאטה ולקידום רפואה מותאמת אישית, בעוד שישראל תוכל ליהנות מגישה לתשתיות מתקדמות ולמאגרי מידע גנטיים מרובי נתונים. על בסיס זה, ניתן לשלב גם את גרמניה והאיחוד האירופי, המציעים רשתות מימון וידע עולמיות, ובכך להקים מרכזי מצוינות אזוריים ולקדם פרויקטים משותפים ברפואה מותאמת אישית.

קידום השתלבות במיזמים לאומיים על בסיס מודל ה-PPP

מרבית הפרויקטים בתחומי המים, המזון והבריאות במדינות המפרץ מנהלים על ידי הממשלה, לרוב דרך קרנות העושר הריבוניות או חברות-בת שלהן, כאשר מודל נפוץ בשיתוף פעולה עם הקרנות הללו הוא מנגנון ה-Public-Private Partnership. זהו מודל התקשרות ארוך-טווח שבו גוף ממשלתי משתף פעולה עם גורם פרטי לצורך מימון, תכנון, הקמה, תפעול ולעיתים גם תחזוקה של פרויקט ציבורי, תוך שילוב היתרונות של המגזר הפרטי ביעילות ובחדשנות לקידום מטרות ציבוריות. במסגרת זו, היזם הפרטי לוקח חלק מהותי בסיכון ובמימון, ולעיתים נהנה מהפעלת השירות או התשתית לאורך זמן, בתמורה לזכויות הפעלה או תשלומים קבועים מהמדינה.

במדינות המפרץ נרשמו בשנים האחרונות שיתופי פעולה רבים בין קרנות ריבוניות לבין חברות זרות במסגרת פרויקטים במודל PPP בתחומי המים, המזון והבריאות. להלן דוגמאות נבחרות:

- החברה הסעודית לשותפויות בתחום המים (SWPC), הנמצאת בבעלות מלאה של משרד האוצר, מנהלת כיום קו של כ-50 פרויקטים מתוכננים עד שנת 2031 (כולל התפלה, טיפול בשפכים ותשתיות) בהיקף כולל של כ-30 מיליארד דולר, בשיתוף חברות פרטיות בינלאומיות.¹⁶³
- בדובאי הושק לאחרונה פרויקט מנהרות ביוב רחב-היקף (Dubai Strategic Sewerage Tunnels) – מיזם דגל לטיהור שפכים הכולל מעורבות של חברות זרות מובילות מאסיה ומאירופה.¹⁶⁴
- במרוקו פועל מתקן התפלה בניהול קונסורציום של Abengoa הספרדית, עם קיבולת של 275,000 מ"ק ביום (עם אפשרות הרחבה עד 400,000 מ"ק), המתבסס על חוזה PPP לטווח של 30 שנה.¹⁶⁵ מדובר בתחנת ההתפלה הגדולה ביותר באפריקה הנמצאת בפעילות מסחרית.

162 Middle East & Africa genomics market size & outlook. Horizon: Grand View Research. <https://www.grandviewresearch.com/horizon/outlook/genomics-market/mea>

163 Tempest, O. (2024, September 11). SWPC pioneers PPP frameworks, attracting \$12 bn in private sector investments for water projects. Smart Water Magazine. <https://smartwatermagazine.com/news/saudi-water-partnership-company/swpc-pioneers-ppp-frameworks-attracting-12bn-private-sector#:~:text=Premium%20content->

164 Smart Water Magazine. (2025, April 7). Dubai Municipality launches tender for \$22 billion sewerage project. <https://smartwatermagazine.com/news/smart-water-magazine/dubai-municipality-launches-tender-22-billion-sewerage-project>

165 Novo, C. (2024, March 26). Desalination in Morocco: Meeting water demands in a water-scarce region. <https://smartwatermagazine.com/news/smart-water-magazine/desalination-morocco-meeting-water-demands-a-water-scarce-region>

- "פארק המזון" של בחריין מתהווה במודל PPP הכולל את שלבי התכנון, הבנייה והפיתוח של התשתיות על ידי הגופים הממשלתיים, בייחוד Mumtalakat וזרוע המקרקעין שלה, Edamah, יחד עם שותפים פרטיים בממלכה ומחוצה לה.¹⁶⁶

ראוי להבהיר כי גם בפרויקטים במודל PPP הכוללים חברות זרות, מדובר לרוב בשותפות בין חברה מקומית לחברה זרה, שפועלות יחד מול הממשל לצורך מימוש הפרויקט.¹⁶⁷ הסקטור הפרטי במדינות אלה שואף לשיתופי פעולה מסוג זה, מתוך רצון לרכוש ידע מקצועי (know-how) ולהגדיל את סיכויי לזכות במכרזים.

בהקשר זה ראוי לציין את תוכנית ה-In-Country Value של איחוד האמירויות שנועדה לתעדף חברות שמייצרות ערך בתוך המדינה, כחלק ממאמץ אסטרטגי לחיזוק הכלכלה המקומית.¹⁶⁸ הציון בתוכנית מבוסס על קריטריונים כמו שיעור הרכש המקומי, תעסוקת אזרחים אמירתיים, השקעה בנכסים מקומיים ועוד. במסגרת מכרזים ממשלתיים, ניתן יתרון תחרותי לחברות בעלות ציון ICV גבוה, כך שגם אם הצעת המחיר שלהן גבוהה יחסית, הן עשויות לזכות במכרז בזכות התרומה הכלכלית המקומית שהן מייצרות. על כן, חברות המעוניינות לפעול באמירויות, ובפרט מול גופים כמו ADNOC, חברה הנפט הלאומית של אבו דאבי, וחברות ממשלתיות נוספות, מומלץ שתקבלנה תעודת ICV עם ציון גבוה.

מודל PPP יכול לתת לגופים ישראליים כרטיס כניסה למיזמים בעלי חתימה גבוהה שבהם מעורבים משאבים לאומיים אסטרטגיים. בהיבט המדיני, כניסה לפרויקטים לאומיים מסמלת רמת אמון גבוהה ויכולה לשמש כאמצעי לעיגון שיתוף פעולה יציב לאורך זמן באמצעות חוזים שיכולים להגיע לכמה עשרות שנים.

ברם, על חברות ישראליות לקחת בחשבון כי הרשויות המקומיות מצפות לא פעם שחברות זרות תצגנה פייולט מסובסד או מוזל כדי להוכיח רצינות ולהפחית את הסיכון הציבורי. הדבר משקף גם את התרבות העסקית המקומית: נטייה להימנע מסיכון ממשלתי גבוה בפרויקטים חדשים, רצון לראות תוצאות מוחשיות בשטח לפני התחייבות, ותחרות בין מגוון רחב של ספקים זרים המבקשים לחדור לשוק.

בנוסף, למרות הרפורמות המתמשכות במפרץ, חסמים גולטוריים ופיננסיים מציבים אתגר משמעותי לחברות זרות המעוניינות להיכנס לשוק ה-PPP.¹⁶⁹ במקרים רבים, הממשלות אינן מעניקות ערבויות ישירות (sovereign guarantees), ולכן היזם הזר חשוף לסיכון גבוה – הן מול הבנקים והן במקרה של שינוי מדיניות או כשל תפעולי.¹⁷⁰

כדי להפחית חסמי גולציה וסיכונים מימון, מומלץ לחברות ישראליות להבטיח הגנות חוזיות ברורות (כגון מנגנוני פיצוי/ביטוח סיכונים), ולפעול בשיתוף עם שותפים מקומיים שיכולים לגשר על הפערים. בהקשר זה ראוי לציין כי בחלק מהמדינות (כמו ערב הסעודית) ומהתחומים, הקמה של שלוחה משפטית מקומית היא תנאי סף להשתתפות במכרזים מגובה מסוים.

166 ZAWYA Staff Writer. (2025, June 9). Food park project plans announced in Bahrain. ZAWYA. <https://www.zawya.com/en/projects/industry/food-park-project-plans-announced-in-bahrain-edp7e412>

167 מתוך ריאיון עומק עם אלינור בכר, יועצת אסטרטגית לפעילות עסקית בין ישראל למדינות המפרץ וסמנכ"לית פיתוח עסקי בחברת Blue Laurel

168 UAE Ministry of Industry and Advanced Technology. The National InCountry Value Program (ICV). <https://moiat.gov.ae/en/programs/icv>

169 Sidley. (2025, March 5). Comparative Gulf bankruptcy guide: What you need to know about the UAE, Saudi Arabia, and Bahrain. <https://www.sidley.com/en/insights/newsupdates/2025/02/comparative-gulf-bankruptcy-guide-what-you-need-to-know-about-the-uae-saudi-and-bahrain>

170 Dentons. (2018). Middle East & Africa PPP guide. <https://www.dentons.com/-/media/pdfs/guides-reports-and-whitepapers/middle-east-and-africa-ppp-guide.ashx?la=zh-cn>

הקמת מנגנון תמיכה פיננסי לפעילות עסקית בשוקי המזרח התיכון

ככל שמדינת ישראל מגדירה את חיזוק הקשרים הכלכליים עם מדינות הסכמי אברהם כיעד מדיני ראשון במעלה, נדרשת מעטפת מדינתית שתמזער את רמת הסיכון הכרוך עבור יצואנים ותעשייתנים ישראלים. כיום, מדינת ישראל מעמידה לרשות חברות ישראליות הפועלות בזירה הבינלאומית כלי מרכזי למתן ערבויות וסיוע פיננסי: פעילותה של החברה הממשלתית "אשרא" (החברה הישראלית לביטוח סיכונים סחר חוץ). פתרונות מימון אחרים מסופקים על ידי השוק הפרטי, כולל בנקים, חברות ביטוח, משקיעים פרטיים וקרנות.

כלים אלו נועדו להקל על חברות להשתלב בפרויקטים כלכליים במדינות מתפתחות או שווקים בעלי סיכון גבוה, תוך הגנה מפני סיכונים פוליטיים ומסחריים. השימוש בערבויות וביטוחים אלו מותנה בקיומה של זיקה ישירה ומשמעותית לייצוא ישראלי, ביכולת מוכחת של החברה לעמוד בהתחייבויותיה, ובהצדקה כלכלית או לאומית לפרויקט. אלא שחברות ישראליות מדווחות על קשיים בהשגת מימון ישראלי מקומי בעיקר בשל מחסור במקורות, תנאים נלווים לקבלת המימון, חוסר נכונות מצד בנקים וגופי פיתוח לספק מימון ובמקרים מסוימים אף חוסר ההיכרות שלהן עם אפשרויות מימון.¹⁷¹

לנוכח החסמים העומדים בפני פעילות עסקית במדינות הסכמי אברהם, ורמת הסיכון הגבוהה, מומלץ כי החשב הכללי, בשיתוף משרד רו"מ ומשרד החוץ, ישיק תוכנית למתן ערבות מדינה לייצוא ולפעילות כלכלית ישראלית במדינות אלו לרבות ערב הסעודית, אינדונזיה ומועמדות פוטנציאליות אחרות.¹⁷² בקביעת מדינות היעד שתשתתפנה בתוכנית, יש לקחת בחשבון מדינות בעלות דירוג אשראי גבוה כמו ערב הסעודית והאמירויות, כך שהערבות תענה על כשל שוק שנובע ממורכבות פוליטית או היסטורית – ולא מסיכון כלכלי ממשי.

מומלץ לשקול גם מתן מימון או הלוואות מדינה לטובת פעילות שיווקית במדינות הללו, בעיקר נוכח האתגר המרכזי של תהליך מכירה ממושך מול הממשלות המקומיות.¹⁷³ כיום, רק חברות בעלות משאבים משמעותיים מצליחות לפעול בשווקים אלה, שכן נדרש גיבוי פיננסי איתן כדי לעמוד בעלויות השיווק והמכירה – שמתנהלים באיטיות בהשוואה לשווקים אחרים בעולם.

להרחבה ראו רון אייפר, טל אשכול, ענת כרמל, ויפתח סומך – חברי הוועדה הבין-משרדית. אסטרטגיה לתחום הפיתוח הבינ"ל: דוח ביניים 2020. 171

הצעה זו מבוססת על ריאיון עומק שנערך עם צפירי אסף, מומחה למימון בשווקים המתעוררים ויו"ר "סיד-ישראל". 172

הצעה זו מבוססת על ריאיון עומק שנערך עם אלינור בכר, יועצת אסטרטגית לפעילות עסקית בין ישראל למדינות המפרץ וסמנכ"לית פיתוח עסקי בחברת Blue Laurel. 173

גיבוש תוכנית אסטרטגית רב-שנתית להשקעה בפיתוח בינלאומי

גישה אלטרנטיבית למינוף הסכמי אברהם מציעה להתמקד ביצירת תשתית לשיתוף פעולה המבוסס על ערכים של טוב משותף בין ישראל למדינות החברות, כמו גם כאלה שעשויות להצטרף אליהן בעתיד.¹⁷⁴ בניגוד למודלים המבוססים על רווחיות מיידית, גישה זו שמה דגש על בניית חזון הומניטרי מתמשך, מתוך הבנה כי קידום מטרות משותפות בתחומי ליבה כמו מים, בריאות וביטחון תזונתי עשוי להניב פירות משמעותיים לטווח הארוך – גם אם בטווח הקצר לא מדובר בהחזר השקעה מידי.

ממשלות ישראל הכירו בחשיבות חיזוק קשריה של המדינה עם שווקים ויעדים שבהם לא מוצה פוטנציאל הסחר, בדגש על נקיטת צעדים למיצוי ההזדמנויות הגלומות בתחום הפיתוח הבינלאומי. בהתאם לכך התקבלו כמה החלטות ממשלה,¹⁷⁵ הראשונה שבהן ב-2014, שנועדו לשפר את מעמדה המדיני של ישראל ולהרחיב את תרומתה בזירה הבינלאומית, לצד חיזוק הכלכלה.

הצורך נובע בין השאר מהמגבלות של פלטפורמות מולטילטרליות קיימות כגון I2U2. קידום של ערוץ פעולה נוסף, בדמות יוזמות לפיתוח בינלאומי, יאפשר לישראל ולשותפותיה לקדם פרויקטים חוצי גבולות בעלי ערך דיפלומטי, כלכלי והומניטרי גם יחד. ההיגיון שמאחורי תפיסה זו מתחבר לנכח האתגרים הגאופוליטיים העכשוויים, שמחייבים חשיבה יצירתית ואיתור מסלולים עקיפים שיחזקו את שיתופי הפעולה גם בתנאים רגישים.

יודגש כי יוזמות הפיתוח לא תבוצענה במדינות החתומות על ההסכמים (למעט סודן), אלא תכננה את המבט למדינות מתפתחות אחרות. שיתוף פעולה זה, המבוסס על שותפות שווה ומאמץ אזורי משותף, לא רק מחזק את הקשרים בין המדינות אלא גם ממקם את ישראל כגורם יוזם ואחראי בזירה הבינלאומית. כך, למשל, ניתן לשלב את ישראל במיזמים אזוריים בתחומים שבהם לישראל ערך מוסף ייחודי כמו התמודדות עם שינויי אקלים, אספקת מים באזורים מוכי בצורת, או סיוע במצבי חירום ואסונות.

כדי להוציא לפועל מדיניות כזו נדרש תהליך סדור. בשלב ראשון, יש לבנות תוכנית רב-שנתית שתמפה את מדינות היעד להשתלבות ראשונית ותבחן את הפוטנציאל הכלכלי והמדיני-אסטרטגי של כל אחת מהן. לאחר מכן יש לגבש סל כלים לפיתוח פרויקטים במדינות אלו, תוך התמודדות עם אתגרים רגולטוריים ותפעוליים. לדוגמה, במדינות רבות ישנם קשיים מובנים בהפעלת שירותים ציבוריים בני-קיימא (כגון גביית תשלומים על מים), ולכן יש להניח גם מודלים עסקיים ואופני מימון נלווים.

מדינות רבות מפעילות סוכנויות ייעודיות לפיתוח בינלאומי שמעודדות יזמים פרטיים להציע פרויקטים לפיתוח במדינות מתפתחות. ישראל תוכל לאמץ מודל דומה אשר יאפשר ליזמים ישראלים לפנות לקרן מימון ייעודית עם הצעות מגובות בתוכנית עסקית, תוך הסתייעות בהלוואה או בערבות מדינה. בדומה למוסדות מימון פיתוח הרווחים באירופה (Development Finance Institutions), יש לבחון את הקמתו של מוסד ישראלי למימון פיתוח בינלאומי בשיתוף המגזר הממשלתי והפרטי, שיסייע לחברות במימון ובהקניית ידע קריטי לפעילות במדינות מתפתחות, ובכך יקל עליהן בהמשך להשיג מימון מגופים זרים. הקמת מנגנון כזה מצריכה שיתוף פעולה בין-משרדי בהובלת משרד האוצר. יצוין כי אין הכרח בהשקעה תקציבית משמעותית בשלב הראשון. ניתן להתחיל בתקציב התחלתי מצומצם, אשר יוקצה לפרויקטים ממוקדים בעלי יעדים מדידים וברורים, בהלימה עם יעדי הפיתוח בר-הקיימא של האו"ם (SDGs).

174 להרחבה ראו צפירי אסף וליאור דבוש (13 באוגוסט 2024). פיתוח בינ"ל כמרחב חדש לשיתוף פעולה בין ערב הסעודית, איחוד האמירויות וישראל. אוניברסיטת רייכמן: המכון לדיפלומטיה ויחסי חוץ. <https://www.arenajournal.org.il/single-post/asaf-dabush-israel-ksa-uae>

175 החלטת ממשלה 4021 מיום 23.07.2018. קידום הפעילות הישראלית בתחום הפיתוח הבין-לאומי. https://www.gov.il/he/pages/dec4021_2018

לסיכום, למרות האתגרים הגאופוליטיים הנוכחיים, יש מקום לאופטימיות זהירה בנוגע לחידוש והעמקה של שיתופי הפעולה בין ישראל למדינות האזור, בייחוד בתחומים קריטיים כגון מים, בריאות וביטחון תזונתי. לישראל יתרונות ברורים בתחומים אלו, ובתנאים המתאימים היא תוכל לשוב ולשמש שותפה מבוקשת למימוש חזונות הפיתוח האזוריים. תפקיד מרכזי בתמיכה ובבניית התהליך הזה יכולה למלא גרמניה, המדינה האירופית המובילה בקידום יעדי הפיתוח בר-הקיימא ותומכת מובהקת באינטגרציה אזורית במזה"ת – בין אם ביוזמות בילטרליות ובין אם בפלטפורמות רב-לאומיות. שותפות משולשת הכוללת את ישראל, מדינות המפרץ וגרמניה יכולה להפוך למנוע משמעותי לקידום יציבות, חדשנות ופיתוח בר-קיימא באזור, ולהוות מודל לפעילות גם בתקופה של מתיחות מדינית.

קרדיט: nitpicker

מטה בנק הפיתוח KfW בפרנקפורט, גרמניה